

Dzieci w rodzinie

Renata Szredzińska – Fundacja Dajemy Dzieciom Się

Spis zagadnień

33	Definicje rodziny	52	Pary nieheteroseksualne wychowujące dzieci
33	Socjologiczna definicja rodziny	55	„Rodzicielstwo za kratkami”
34	Prawna definicja rodziny	55	Dzieci w rodzinach uchodźczych
35	Rodziny w Polsce	58	Wychowanie i opieka nad dzieckiem
39	Małżeństwa	58	Podział obowiązków domowych
42	Dzietność	61	Łączenie pracy zawodowej z życiem rodzinnym
44	Rozwody	63	Dostępność miejsc opieki i wczesnej edukacji dla dzieci do lat 3
46	Alimenty	64	Zakończenie
48	Wybrane typy rodzin	65	Bibliografia
48	Rodziny niepełne		
51	Rodziny rozłączone z powodu migracji rodziców		
51	Nieletni rodzice		

Od połowy lat 60. ubiegłego wieku w Europie socjologowie i badacze rodziny obserwują procesy zmian i destabilizacji związane z późniejszym zawieraniem małżeństw, większą częstotliwością kohabitacji i innych alternatywnych form tworzenia rodziny, np. związków typu *living-apart-together*, rodzin jednopłciowych czy patchworkowych, odkładaniem decyzji o rodzicielstwie, spadkiem liczby dzieci w rodzinie, większą liczbą osób bezdzietnych, większą liczbą rozwodów, a także wzrostem liczby narodzin pozamałżeńskich. W Polsce procesy te zaczęły się uwidaczniać dopiero w latach 80., by przybrać na sile w okresie transformacji (Matysiak, 2014).

Rodzina jest pierwszym i podstawowym środowiskiem socjalizacji dziecka. Jeśli funkcjonuje prawidłowo, stwarza dziecku możliwości rozwoju, zaspokaja jego potrzeby, wprowadza w świat wartości i norm społecznych oraz kształtuje jego osobowość. Różne dysfunkcje rodziny mogą jednak być zagrożeniem prawidłowego rozwoju, a niekiedy i bezpieczeństwa dziecka. W piśmiennictwie poświęconym problemowi krzywdzenia dzieci wyróżnia się czynniki ryzyka krzywdzenia związane z opiekunami dziecka i systemem rodzinnym. Za czynniki ryzyka krzywdzenia dziecka uznaje się m.in. nieobecność jednego z rodziców biologicznych, zbyt duże obciążenie obowiązkami, niedojrzałość i brak gotowości do podjęcia roli rodzica przez nastoletnich rodziców, zamieszkiwanie z osobami niespokrewnionymi, rozpad i konflikty w rodzinach oraz brak oparcia społecznego (Izdebska, Lewandowska, 2012). Z tego względu w niniejszym rozdziale przyglądamy się polskim rodzinom pod kątem tych charakterystyk, które mogą (choć oczywiście nie muszą) stanowić zagrożenie dla dobra dziecka.

Definicje rodziny

Socjologiczna definicja rodziny

Trudności w zdefiniowaniu pojęcia rodzina wynikają z tego, że zawiera ono dwa powiązane, ale nie- tożsame ze sobą elementy – pokrewieństwo o podłożu biologicznym i zamieszkiwanie we wspólnym gospodarstwie domowym (Szacka, 2008). Trudności związane są również z zachodzącymi w ostatnich dziesięcioleciach przemianami w formach życia rodzinnego. Niektóre definicje socjologiczne eksponują charakter więzi wewnątrz rodziny, na który składają się intymność, powiązanie emocjonalne i trwałość więzi (Szczepański, 1970). Przykładem jest ustalenie, że „rodzina stanowi duchowe zjednoczenie szczupłego grona osób skupionych we wspólnym ognisku domowym aktami wzajemnej pomocy i opieki, oparte na wierze w prawdziwą lub domniemaną łączność biologiczną, tradycję rodzinną i społeczną” (Adamski, 2002, s. 31).

Inne definicje koncentrują się na strukturze rodziny i relacjach między jej członkami. Tradycyjnie wyróżnia się dwa rodzaje rodzin:

- rodzinę małą/nuklearną – złożoną z rodziców i dzieci,
- rodzinę rozszerzoną – w której skład wchodzi rodzice, dzieci, krewni i powinowaci (Mikusińska, 2008).

Z uwagi na zmienność i wielość form współczesnych rodzin pojawiają się definicje, które próbują uwzględnić wszystkie społeczne konfiguracje uznawane za rodziny. Bardzo szerokie ramy ustala definicja mówiąca, że rodziną jest grupa składająca się „z przynajmniej jednej diady rodzic–dziecko lub partner–partner” (Trost, J. [1993]. *Family from a Dyadic perspective. Journal of Family Issues*, 14,(1), 92–104; za: Szlendak, 2012). Inną próbą sprostania wyzwaniom współczesności jest ustalenie, że „rodzina to jakiegokolwiek połączenie dwóch lub więcej osób, które złączone są więzami wynikającymi z umowy wzajemnej, urodzenia lub adopcji, które razem przejmują odpowiedzialność za: 1. zapewnienie przetrwania oraz opiekę nad członkami grupy; 2. nowych członków pojawiających się w wyniku realizacji funkcji prokreacyjnej lub adopcji; 3. socjalizację dzieci; 4. społeczną kontrolę członków grupy; 5. produkcję, konsumpcję i dystrybucję dóbr i usług; 6. zapewnienie emocjonalności i zażyłości” (Slany, K. [2002]. Definicja pojęć „małżeństwo” i „rodzina” w obliczu pojawienia się alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego. *Małżeństwo i Rodzina*, 4(4), za: Szacka, 2008, s. 379).

Prawna definicja rodziny

W polskich regulacjach prawnych nie ma obowiązującej definicji rodziny. Z przepisów **Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego** (krio), które posługują się pojęciem *rodzina* (art. 10 § 1, art. 23, art. 27 i art. 97 § 1), choć również nie podają jego definicji, można wnioskować, że ustawodawcy chodziło o małą i sformalizowaną wspólnotę powstałą z chwilą zawarcia małżeństwa. Dzieci wchodzi w skład tak rozumianej rodziny tak długo, jak mieszkają z rodzicami, chyba że wcześniej same zawrą związek małżeński, zakładając w ten sposób własną rodzinę.

Definicji rodziny nie formułuje ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Z przepisów ustawy wynika jednak, że dotyczą one nie tylko rodziców biologicznych i dzieci, ale także osób wspólnie zamieszkujących z tymi osobami i prowadzących wspólne gospodarstwo domowe (np. ojczyrna, macochy, konkubenta, konkubiny, dziadków).

Według art. 3 ust. 16 **Ustawy o świadczeniach rodzinnych** rodzina oznacza:

odpowiednio następujących członków rodziny: małżonków, rodziców dzieci, opiekuna faktycznego dziecka oraz pozostające na utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25. roku życia, a także dziecko, które ukończyło 25. rok życia legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością przysługuje świadczenie pielęgnacyjne lub specjalny zasiłek opiekuńczy albo zasiłek dla opiekuna, o którym mowa w ustawie z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów (Dz.U. z 2016 r. poz. 162 i 972); do członków rodziny nie zalicza się dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, dziecka pozostającego w związku małżeńskim, a także pełnoletniego dziecka posiadającego własne dziecko.

Podobną definicję zawiera **ustawa o pomocy państwa w wychowaniu dzieci** (Dz.U. z 2016 poz. 195). Natomiast **ustawa o pomocy społecznej** (Dz.U. 2004 Nr 64 poz. 593) podaje następującą definicję: „rodzina – osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące”. Należy zwrócić uwagę, że powyższe definicje mają charakter operacyjny i służą do ustalenia kryteriów przyznawania świadczeń rodzinnych oraz usług pomocowych.

Prawne definicje rodziny nie w pełni obejmują przemiany społeczne ostatnich dekad. W ramach tych przemian pojawiły się nowe typy rodzin, np.: kohabitacje, definiowane jako „życie razem ale bez formalnego powiązania” (w tym związki osób homoseksualnych – tzw. rodziny z wyboru; Slany, 2008), związki typu *living-apart-together* (gdzie dwoje ludzi będących w związku decyduje się mieszkać osobno). Rodzinę może też tworzyć np. wspólnie mieszkające rodzeństwo, dziadkowie zajmujący się na stałe lub czasowo (np. podczas emigracji zarobkowej rodziców) swoimi wnukami, samotna matka lub ojciec z dzieckiem. Wraz z rosnącą liczbą rozwodów pojawiają się rodziny zrekonstruowane, zwane też patchworkowymi, gdzie we wspólnym gospodarstwie domowym mieszkają np. osoby po rozwodach i ich dzieci z obecnych i poprzednich związków, tworząc sieć bardzo złożonych zależności

organizacyjnych, emocjonalnych i prawnych. Ważne jest, by dostosować polskie przepisy prawne do tych często zawiłych sytuacji, tak by jasno określić wzajemne relacje oraz prawa i obowiązki obecnych oraz byłych partnerów i ich dzieci (Matysiak, Młynarska, 2014).

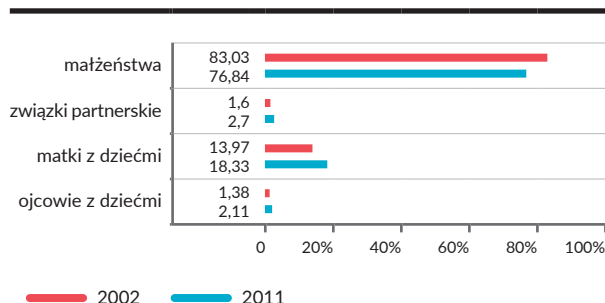
Rodziny w Polsce

Według danych z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r. w Polsce było **10 972 547** rodzin¹. Połowa z nich (50%) to rodziny z dziećmi do 24 r.ż. na utrzymaniu. Wychowywało się w nich 8 868 762 dzieci i młodzieży do lat 24, w tym nieco ponad 7 mln dzieci do lat 18. Dzieci i młodzież do 24 r.ż. pozostające na utrzymaniu rodziny najczęściej (76,8%) są wychowywane w rodzinach, w których rodzice zawarli małżeństwo, 18,3% wychowywane jest samodzielnie przez matki, 2,7% wychowuje się w związkach partnerskich, a 2,1% wychowują ojcowie.

W porównaniu ze Spisem z 2002 r. obserwuje się spadek odsetka rodzin z dziećmi na utrzymaniu (z 76% do 50%), co jest związane z ogólnymi tendencjami spadku liczby rodzących się dzieci i wydłużenia się długości życia, co oznacza, że więcej jest par małżeńskich, których dzieci usamodzielniały się. Spada też odsetek dzieci wychowywanych w małżeństwach (z 83% do 76,8%), rośnie natomiast odsetek dzieci wychowywanych w rodzinach niepełnych. W 2011 r. co piąte dziecko wychowywało się w tego typu rodzinie, przy czym należy zauważyć, że liczba dzieci wychowywanych przez ojców – choć nadal znacząca niższa niż liczba dzieci wychowywanych przez matki – rośnie bardziej dynamicznie. Wzrasta także odsetek dzieci wychowywanych w związkach partnerskich (z 1,6% w 2002 do 2,7% w 2011 r.).

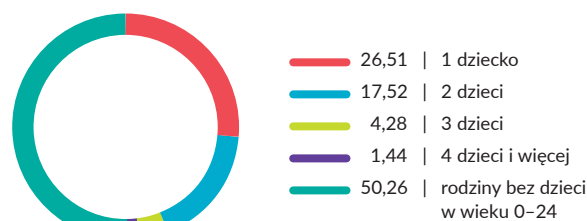
1 Za podstawę definicji rodziny (biologicznej) w Spisie Powszechnym przyjęto bądź istnienie więzi między kobietą i mężczyzną (małżeńskiej lub partnerskiej), bądź więzi rodziców/rodzica z dziećmi. Wyodrębniono następujące typy rodzin: małżeństwo bez dzieci lub z dzieckiem/dziećmi, partnerzy (związek kohabitacyjny) bez dzieci lub z dzieckiem/dziećmi, a także samotny rodzic z dzieckiem/dziećmi. Przez dziecko (naturalne lub przysposobione) rozumie się osobę mieszkającą i utrzymującą się z rodzicem/rodzicami niezależnie od jego wieku pod warunkiem, że w tym samym gospodarstwie domowym dziecko nie tworzy rodziny z inną osobą/osobami (współmałżonkiem lub własnymi dziećmi).

Wykres 1. Odsetek dzieci do 24 r.ż. pozostających na utrzymaniu rodziny według typu rodziny

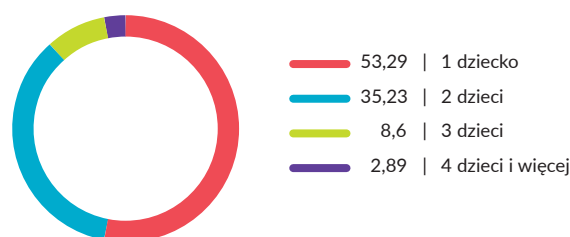
Źródło: GUS (2014).

Wykres 2. Odsetek rodzin według liczby dzieci do 24 lat, pozostających na utrzymaniu rodziny w odniesieniu do wszystkich rodzin w roku 2011

Źródło: GUS (2014).

Wykres 3. Odsetek rodzin z dziećmi do 24 lat, pozostającymi na utrzymaniu rodziny według liczby dzieci w roku 2011

Źródło: GUS (2014).

W polskich rodzinach najczęściej jest jedno lub dwoje dzieci. Tylko 5,7% ogółu rodzin (11,5% rodzin z dziećmi) to **rodziny wielodzietne**, czyli mające troje lub więcej dzieci. W 2011 r. rodzin, które wychowywały trójkę lub więcej dzieci, było 626,8 tys. (o ponad 397 tys. mniej niż w 2002 r.). Z kolei rodziny z czwórką i więcej dzieci stanowiły 25% ogólnej liczby rodzin wielodzietnych (w 2002 r. – 30%). Większość takich rodzin (59%) mieszka na wsi. W 2011 r. w rodzinach wielodzietnych wychowywało się ponad 2 mln dzieci (dokładnie 2 114 776), czyli ok. ¼ wszystkich dzieci do 24 r.ż. pozostających na utrzymaniu rodziny. Wśród rodzin wielodzietnych dominują małżeństwa z dziećmi (83%), 14% to rodziny wielodzietne–niepełne, a pozostałe 3% stanowią partnerzy wychowujący troje lub więcej dzieci. W blisko co czwartym gospodarstwie domowym tworzonym przez rodzinę wielodzietną zamieszkują dzieci z poprzednich związków rodziców (Związek Dużych Rodzin „Trzy Plus”, 2016).

Wykres 4. Liczba dzieci poniżej 24 r.ż. pozostających w gospodarstwie domowym w rodzinach wielodzietnych, %

Źródło: Związek Dużych Rodzin „Trzy Plus” (2016).

Odsetek rodzin wychowujących dzieci jest w Polsce relatywnie wysoki w porównaniu z innymi krajami rozwiniętymi. W 2015 r. był jednym z najwyższych wśród europejskich krajów OECD.

”

Mam 17 lat i za miesiąc urodzę dziecko. Mój chłopak mnie zostawił, w ogóle nie mam z nim kontaktu. Rodzice złożyli wniosek do sądu, żeby jego rodzice płacili alimenty na dziecko, on też ma 17 lat. Moje koleżanki bawią się, umawiają na randki. A ja nic, siedzę w domu i się martwię. Mam nauczanie indywidualne, choć wolabym chodzić do szkoły. Ale dyrekcja tak zdecydowała. Jakby się bali, że ktoś się ode mnie tą ciężką zarazi. Zmarnowałam sobie życie przez jedną noc, jedną nieodpowiednią decyzją o seksie. Bardzo żałuję. Miałam marzenia, chciałam pójść na studia, a teraz nie wiem, czy w ogóle zrobię maturę.

Dziewczyna, 17 lat

Z telefonów i maili do Telefonu Zaufania dla Dzieci i Młodzieży 116 111

Tabela 1. Gospodarstwa domowe w krajach OECD^a w 2015 r. według liczby dzieci^b

Kraj	Odsetek gospodarstw domowych				Odsetek gospodarstw z dziećmi poniżej 6 lat
	bez dzieci	1 dziecko	2 dzieci	3 i więcej dzieci	
Austria	74,07	12,81	9,72	3,39	9,98
Belgia	67,43	13,85	12,72	6,01	12,78
Bułgaria	74,72	14,85	9,05	1,38	8,09
Chorwacja	64,93	15,32	14,43	5,33	11,67
Cypr	61,10	16,48	15,90	6,48	14,38
Czechy	68,37	14,75	14,10	2,78	13,20
Dania	70,55	12,43	12,32	4,69	11,39
Estonia	68,77	16,18	10,99	4,06	13,66
Finlandia	77,61	9,34	8,74	4,32	9,56
Francja	68,36	13,36	12,65	5,63	12,66
Grecja	73,42	12,69	11,06	2,82	8,06
Hiszpania	66,02	17,64	13,53	2,81	12,43
Holandia	71,23	11,24	12,74	4,78	10,50
Irlandia	58,47	14,78	15,61	11,14	18,66
Japonia	76,96	10,90	9,49	2,66	8,66
Kostaryka	30,29	23,08	24,61	22,02	26,30
Litwa	69,97	16,57	10,48	2,99	11,10
Luksemburg	66,13	14,54	14,75	4,58	11,79
Łotwa	68,50	18,07	10,69	2,74	12,97
Malta	63,05	18,04	14,54	4,30	13,42
Meksyk	41,32	23,75	20,53	14,38	-
Niemcy	78,17	11,32	8,04	2,47	8,23
Nowa Zelandia	66,99	13,32	12,81	6,88	-
Norwegia	71,64	12,68	11,08	4,60	-
Polska	61,61	18,47	15,16	4,76	15,02
Portugalia	63,80	21,39	12,66	2,15	11,59
Rumunia	65,12	18,56	12,63	3,69	10,71
Słowacja	62,81	17,27	15,23	4,69	13,68
Słowenia	69,80	14,05	12,81	3,34	11,57
Szwecja	78,37	8,47	9,89	3,27	9,36
Turcja	45,69	20,79	19,73	13,79	25,38
USA	66,61	14,15	12,00	7,24	-
Węgry	70,78	14,74	10,23	4,25	10,66
Wielka Brytania	68,45	13,77	12,62	5,15	14,95
Włochy	69,94	15,45	12,17	2,43	10,26
Średnia dla OECD-32	67,57	14,72	12,65	5,07	-
Średnia dla UE	68,63	14,87	12,34	4,16	11,87
Średnia dla obszaru europejskiego	68,35	15,00	12,37	4,27	11,96

a Rok 2015 dla wszystkich krajów oprócz Meksyku i USA (2010), Norwegii (2011) i Nowej Zelandii (2013).

b Dane dotyczą dzieci do 25 r.ż., jeśli pozostają na utrzymaniu rodziny, wliczając dzieci biologiczne i przysposobione, z wyjątkiem Nowej Zelandii, gdzie klasyfikowano jako będące na utrzymaniu rodziców również starsze dzieci niepracujące w pełnym wymiarze godzin, Japonii, gdzie klasyfikowano tylko dzieci do 20 r.ż., które nie weszły w związek małżeński, i Stanów Zjednoczonych, gdzie brano pod uwagę tylko dzieci biologiczne do 18 r.ż.

Źródło: OECD.

Z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r. wynika, że 74% ogółu wszystkich rodzin to małżeństwa (z czego 50% to małżeństwa z dziećmi, a 24% to małżeństwa bez dzieci). Rodziny niepełne stanowiły 23% rodzin. Tu zdecydowanie przeważają matki z dziećmi, których w 2011 r. było ponad 2,1 mln (o blisko 376 tysięcy więcej niż w roku 2002), a jedynie ok. 330 tys. to samotni ojcowie (wzrost o blisko 100 tysięcy w porównaniu z rokiem

2002). W rodzinach niepełnych (składających się z jednego z rodziców z dzieckiem/dziećmi) żyło 1,8 mln dzieci poniżej 24 r.ż. pozostających na utrzymaniu rodzica.

Kolejną kategorię stanowią partnerzy – takich rodzin zanotowano w 2011 r. 316,5 tys., z czego ponad 171 tys. to związki z dziećmi do 24. r.ż. pozostającymi na utrzymaniu rodziny, co stanowi 1% rodzin w Polsce.

Tabela 2. Poszczególne typy rodzin w latach 1988^a, 2002 i 2011

	1988	2002	2011	1988	2002	2011
	w tysiącach			w %		
Małżeństwa bez dzieci	2 329,1	2369,8	2696,4	23	23	24
Małżeństwa z dziećmi	6 323,2	5860,3	5456,7	62	56	50
Partnerzy bez dzieci	-	86,7	145,1	0	1	1
Partnerzy z dziećmi	-	110,7	171,3	0	1	1
Matki z dziećmi	1 395,7	1798,3	2174,2	14	17	20
Ojcowie z dziećmi	178,2	231,8	328,5	2	2	3

a W 1988 r. partnerzy z dziećmi i partnerzy bez dzieci zaliczani byli do kategorii małżeństw.

Źródło: GUS, Narodowy Spis Powszechny 1988, 2002, 2011.

Jak pokazują dane w powyższej tabeli, struktura rodzajów rodzin powoli zmienia się w czasie – widać tendencję spadku odsetka małżeństw z dziećmi i wzrostu odsetka rodziców samotnie wychowujących dzieci. Jest to niewątpliwie związane z rosnącą liczbą rozwodów.

Co ciekawe, w ciągu ostatnich lat znacząco wzrósł odsetek samotnych ojców wychowujących małe dzieci (do 2 r.ż. z 8% wszystkich samotnych ojców w 2002 r. do 21% w 2011 r.).

Tabela 3. Typ rodziny a liczba rodzin z najmłodszym dzieckiem w poszczególnej grupie wiekowej

Wiek najmłodszego dziecka	Ogółem, %		Małżeństwa z dziećmi, %		Partnerzy z dziećmi, %		Matki z dziećmi, %		Ojcowie z dziećmi, %	
	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011
0-2 lata	16	21	16	20	30	38	19	23	8	21
3-6 lat	18	19	18	19	24	24	19	21	11	16
7-14 lat	35	30	35	30	30	25	33	30	33	28
15-17 lat	13	12	13	12	8	7	11	10	16	12
18-24 lata	17	17	17	18	9	6	17	14	31	22

Źródło: GUS, Narodowy Spis Powszechny 2002, 2011.

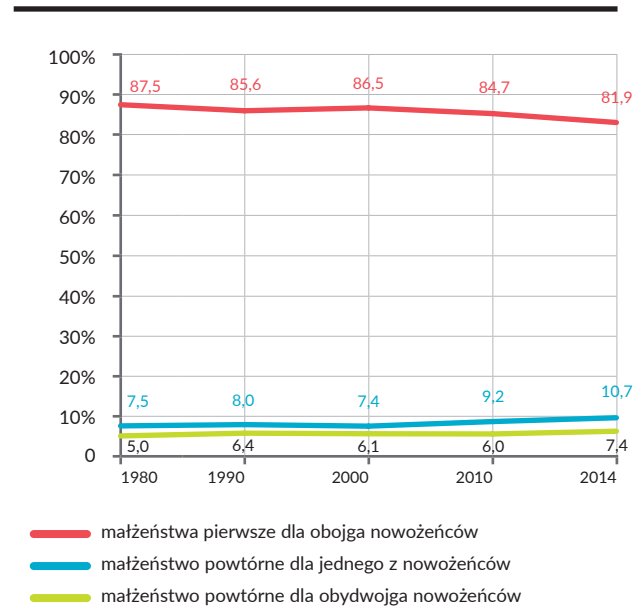
Duża grupa partnerów z dziećmi wychowuje dzieci do 6 r.ż. Może to wynikać z tego, że związek partnerski (kohabitacja) w Polsce jest częściej wstępem do zawarcia małżeństwa, niż kontestacją tradycji i wyborem na stałe (Matysiak, Młynarska, 2014). Jak wynika z analiz, około 80% kohabitacji trwających krócej niż 3 lata przekształca się w związek małżeński. Dodatkowym silnym bodźcem do sformalizowania związku jest ciąża i urodzenie dziecka.

W Narodowym Spisie Powszechnym w 2002 r. po raz pierwszy rejestrowano rodziny zrekonstruowane. W 107,7 tys. rodzin przynajmniej jedno z dzieci nie było dzieckiem wspólnym aktualnych opiekunów (rodziny zrekonstruowane), z czego 73,3 tys. tych rodzin stanowiły małżeństwa, a 34,4 tys. – partnerzy z dziećmi. W omawianych rodzinach wychowywało się 226,7 tys. dzieci w wieku poniżej 18 lat, z tego 130,6 tys. (tj. 57,6%) stanowiły dzieci, dla których była to rodzina zrekonstruowana. Pozostałe dzieci były dziećmi wspólnymi małżonków lub partnerów (GUS, 2003). W Narodowym Spisie Powszechnym z 2011 r. nie powtórzono powyższej analizy, ale z danych dotyczących liczby i struktury zawieranych małżeństw można wnioskować, że liczba rodzin rekonstruowanych zwiększa się. Maleje bowiem odsetek pierwszych małżeństw dla obojga nowożeńców, a zwiększa się udział małżeństw powtórnych zarówno dla jednego małżonka, jak i obojga małżonków.

Małżeństwa

W 2015 r. w Polsce zawarto 188 tys. związków małżeńskich, czyli o ok. 20 tys. mniej niż w roku poprzednim (GUS, 2015a). Biorąc pod uwagę kilkanaście ostatnich lat, w latach 2004–2008 można było zauważyć systematyczny wzrost liczby zawieranych małżeństw oraz wskaźnika liczby małżeństw na 1000 ludności, po czym w latach 2009–2013 obydwa wskaźniki zaczęły się zmniejszać. Od 2014 r. notowany jest nieznaczny wzrost.

Wykres 5. Odsetek małżeństw pierwszych i powtórnych w latach 1980–2014

Źródło: GUS (2015a).

Wykres 6. Liczba małżeństw zawartych w latach 2000–2015

Źródło: GUS, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia>.

Około 81% zawieranych związków w 2015 r. to pierwsze małżeństwa dla obojga nowożeńców. Ten odsetek maleje powoli na przestrzeni ostatnich lat (87% w roku 2002, 86% w roku 2005, 85% w roku 2010).

Opóźnia się wiek zawierania małżeństw. W 1990 r. największa grupa mężczyzn wstępujących w związki małżeńskie to osoby w wieku 20–24 lata (49%; GUS, 2010). Mężczyźni w wieku 25–29 lat stanowili 27% nowożeńców. Po upływie 25 lat, w 2015 r. 16% pierwszorazowych panów młodych to 20–24-latkowie, a 47% – to mężczyźni w wieku 25–29 lat. Rośnie również liczba panów wstępujących w związki małżeńskie w wieku 30–44 lat.

Opóźnia się również wiek zawierania związków małżeńskich przez kobiety. W 1990 r. 51% panien młodych miało 20–24 lata, a 13% – 25–29 lat. W 2015 r. 32% kobiet biorących ślub po raz pierwszy było w wieku 20–24 lata, a 43% miało 25–29 lat.

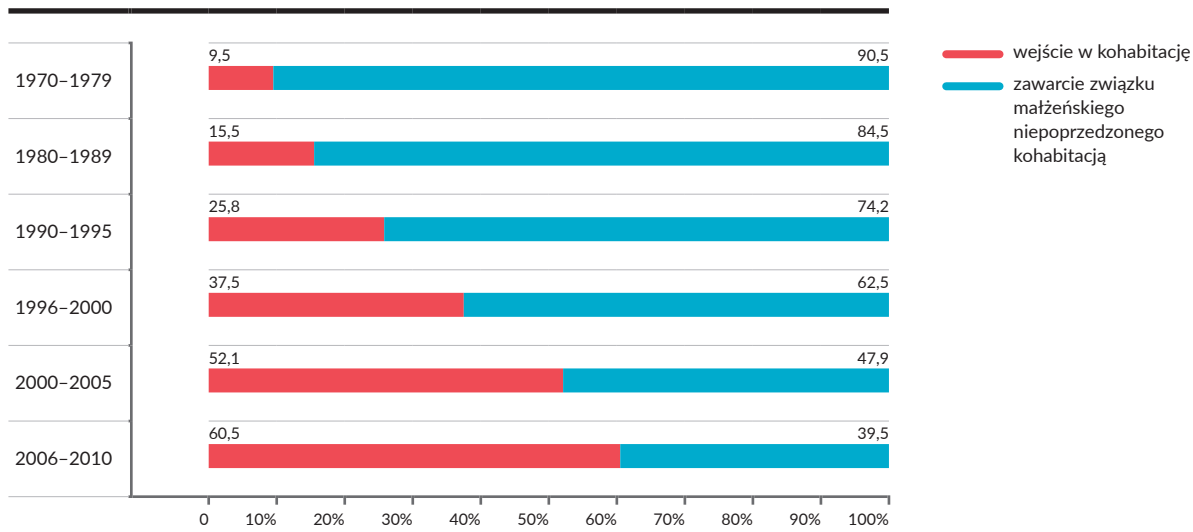
W 2015 r. wiek środkowy nowożeńców (mediana) wynosił 28,4 roku dla mężczyzn i 26,3 roku dla kobiet.

Coraz częściej zawarcie związku małżeńskiego poprzedza kohabitacja (wyk. 7).

Rośnie też akceptacja dla alternatyw wobec związku małżeńskiego. Jak wynika z badań prowadzonych przez CBOS w 2013 r., ponad ⅓ badanych (63%) akceptuje to, że młodzi ludzie, tymczasowo lub definitywnie, rezygnują z małżeństwa. W porównaniu z badaniami z 2008 r. wskaźnik ten wzrósł o 6 punktów procentowych (CBOS, 2013a).

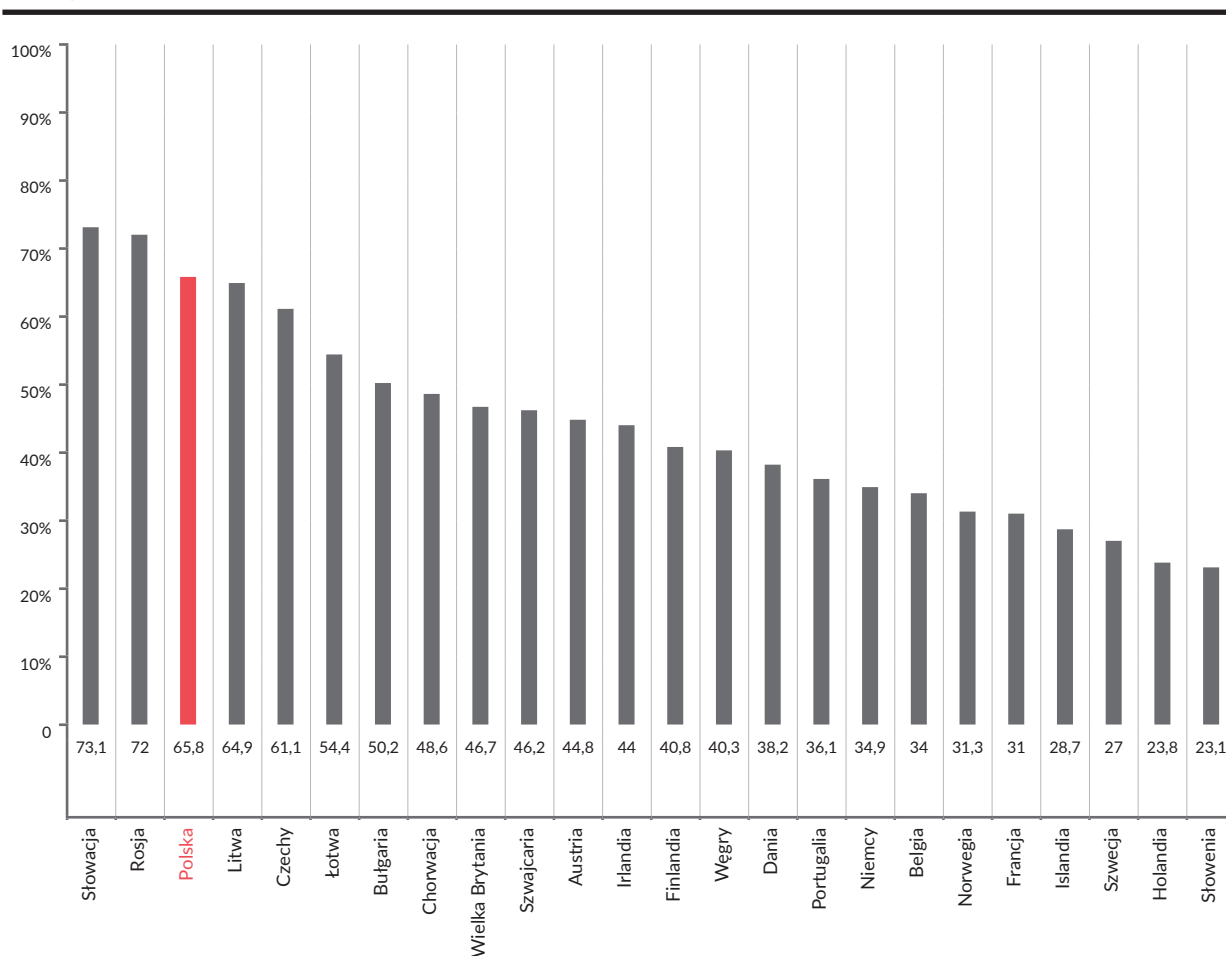
Jeśli jednak chodzi o wychowywanie dzieci, to na tle innych krajów europejskich Polacy znacznie częściej uważają, że najlepszym środowiskiem jest małżeństwo. W roku 2012 uważało tak blisko ⅓ Polaków.

Wykres 7. Udział kohabitacji oraz małżeństw bezpośrednich (niepoprzedzonych kohabitacją) w całkowitej liczbie nowo tworzonych przez kobiety związków, Polska, lata 1970–2010, %

Źródło: obliczenia Matysiak na danych GGS-PL (Matysiak, Młynarska, 2014, za: Kotowska, 2014).

Wykres 8. Odsetek badanych, którzy zgadzają się ze stwierdzeniem: „Ludzie, którzy chcą mieć dzieci, powinni wejść w związki małżeńskie”

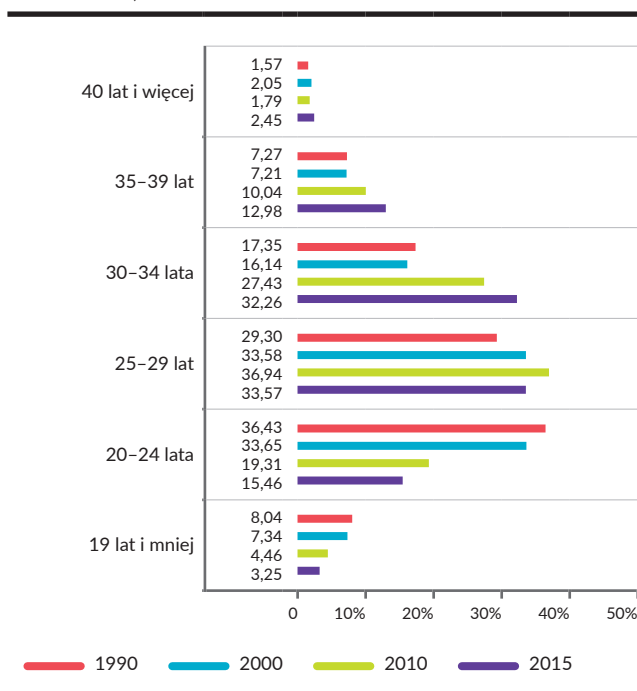

Źródło: International Social Survey Programme (2012).

Dzietność

Wraz ze wzrostem wieku zawierania małżeństw rośnie również wiek urodzenia pierwszego dziecka. W 2000 r. kobiety rodziły pierwsze dziecko średnio w wieku 24 lat. W 2009 r. wiek ten podwyższył się o ok. 2 lata – do 26 lat, a w 2015 r. wzrósł do 27,6 roku. Odnotowuje się również wzrost płodności kobiet w wieku 30–34 lata, co może być skutkiem nowego stylu życia młodych ludzi – najpierw zdobycie wykształcenia i pozycji zawodowej, następnie świadoma decyzja o zostaniu rodzicem. Należy też zauważyć, że spada liczba urodzeń u bardzo młodych matek (poniżej 20 r.ż.), choć nadal w 2015 r. matki w tym przedziale wiekowym urodziły w Polsce 24 060 dzieci, w tym 2840 dzieci urodziły matki poniżej 18 r.ż.

Wykres 9. Urodzenia żywe według wieku matki w latach 1990–2015, %

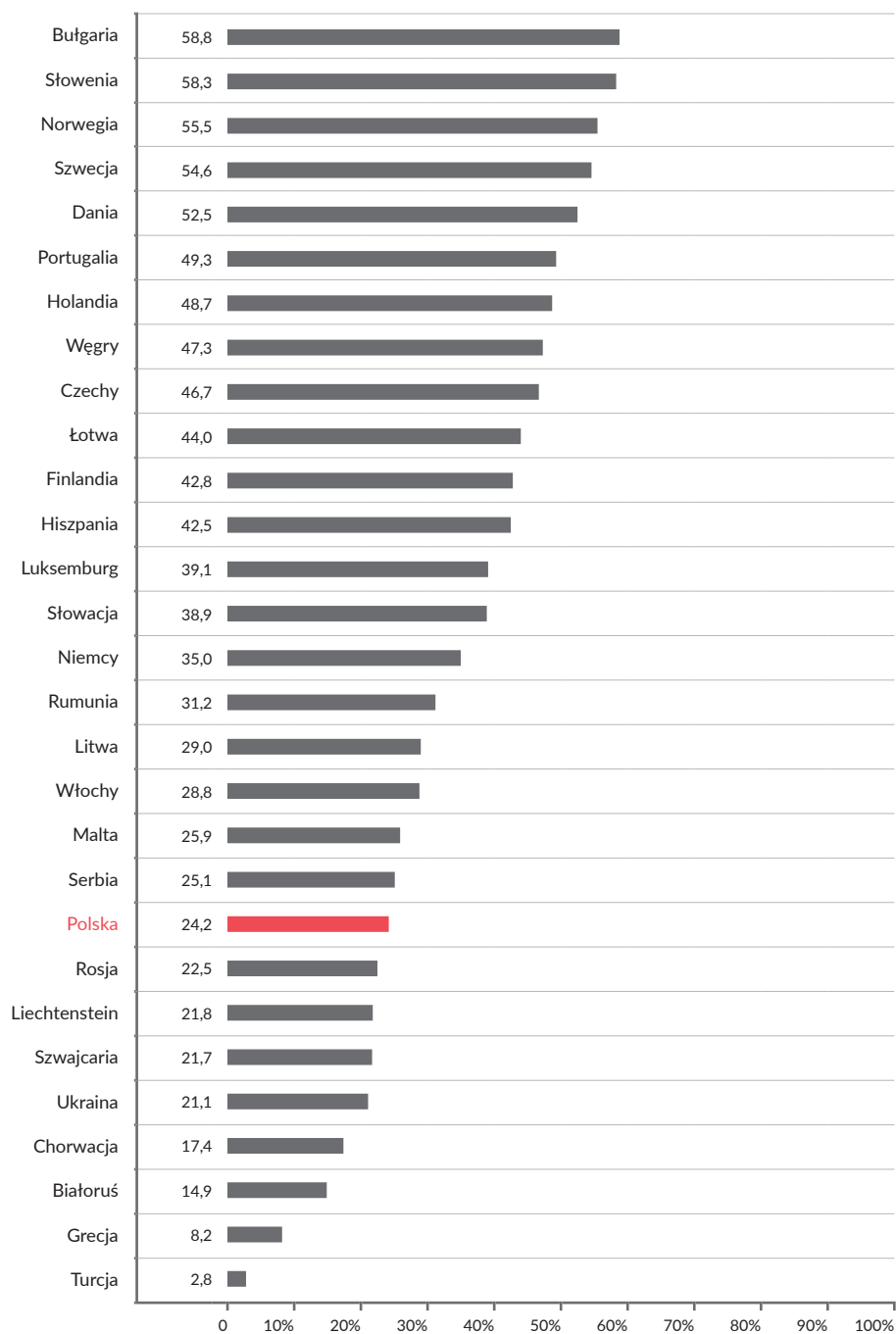

Źródło: Rocznik demograficzny 2016 (GUS).

Występuje istotna różnica w wieku urodzenia pierwszego dziecka między kobietami mieszkającymi na wsi (26,3 roku) a mieszkankami miast (28,4 roku). Wyraźny jest też wpływ wykształcenia – kobiety z wykształceniem wyższym rodzą pierwsze dziecko średnio w wieku 29 lat, ze średnim – w wieku lat 25, zaś z wykształceniem gimnazjalnym – w wieku lat 19.

Co istotne, coraz więcej dzieci rodzi się w związkach pozamałżeńskich. W 2002 r. było to 14,4% wszystkich żywo urodzonych dzieci, w 2015 r. już blisko co czwarte dziecko (24,5%) urodziło się poza małżeństwem. Częściej dzieje się tak w mieście (64,5% urodzeń pozamałżeńskich) niż na wsi. Na tle innych krajów europejskich wskaźnik ten nie jest jednak wysoki.

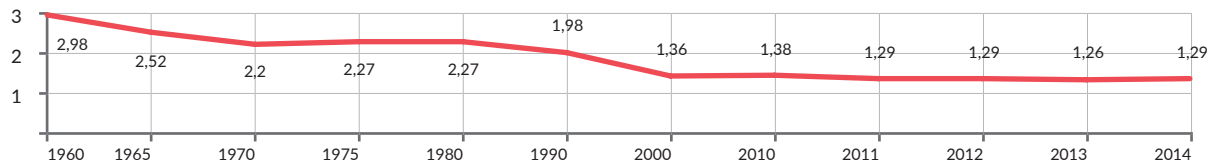
Wykres 10. Odsetek żywych urodzeń pozamatżeńskich w 2014 r. w wybranych krajach europejskich

Źródło: Eurostat.

Współczynnik dzietności, oznaczający liczbę urodzonych dzieci przypadających na jedną kobietę w wieku rodzimym (15–49 lat), w roku 2014 wyniósł 1,29. Jest to zdecydowanie poniżej wartości zastępowalności pokoleń, która wynosi 2,1.

Wykres 11. Wskaźniki dzietności w Polsce w latach 1960–2014

Źródło: www.dzieciwPolsce.pl.

Według badań CBOS z 2012 r. blisko połowa Polaków (49%) chciałaby mieć dwoje dzieci. Kolejne 25% ankietowanych wskazało troje dzieci. Tylko 10% respondentów chciałoby mieć jedno dziecko, a 4% żadnego (CBOS, 2012). Widać więc dość duży rozdźwięk między deklaracyjnymi chęciami a rzeczywistą dzietnością.

Badacze podają wiele przyczyn niespełnionych aspiracji rodzicielskich Polaków. Wśród nich najczęściej wymienia się:

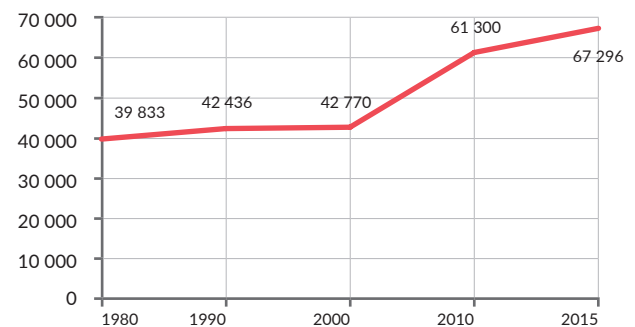
- poziom dochodów i ich niestabilność związana głównie z ryzykiem braku pracy, a także trudnościami młodych osób z wejściem na rynek pracy,
- trudności łączenia pracy zawodowej rodziców z obowiązkami opiekuńczymi nad dziećmi,
- rosnące koszty wychowywania dzieci²,
- brak własnego mieszkania,
- nierówny podział obowiązków domowych.

Rozwody

Liczba rozwodów w Polsce znacząco wzrosła w porównaniu z sytuacją z lat 80. i 90. XX w. czy początku obecnego stulecia – od ok. 40 tys. w 1980 r. do ponad 67 tys. w roku 2015. W ostatnich latach utrzymuje się jednak na w miarę stabilnym poziomie (ok. 1,7% na 1000 mieszkańców).

2 Centrum im. Adama Smitha szacuje, że koszt wychowania jednego dziecka w Polsce (do osiągnięcia 18 r.ż.) wynosi 176–190 tys. zł, dwójki dzieci – 317–350 tys. zł, a koszt wychowania dziecka pochłania 15–30% budżetu domowego (Surdej, 2016).

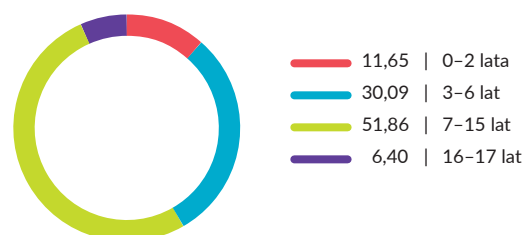
Wykres 12. Liczba rozwodów w Polsce w latach 1980–2015

Źródło: GUS (2015a).

W 2015 r. **rozводzące się pary wychowywały 39,1 tysiąca małych dzieci**. Ponad połowa dzieci w chwili rozvodu rodziców ma 7–15 lat.

Wykres 13. Dzieci z rozwiedzionych w 2015 r. małżeństw według wieku, %

Źródło: demografia.stat.gov.pl.

W większości przypadków sąd powierzył wykonywanie władzy rodzicielskiej matce (58,7%). Tylko w 4,5% spraw sąd powierzył władzę rodzicielską ojcu, natomiast w 34,8% spraw – obojgu rodzicom.

Liczba separacji w roku 2015 wyniosła 1,7 tys. W ciągu kilku ostatnich lat systematycznie spada liczba separacji od 11,6 tys. w roku 2005 przez 3,4 tys. w roku 2009 do 1,7 tys. w roku 2015.

Mimo rosnącej na przestrzeni lat liczby rozwodów Polska pozostaje jednym z krajów Europy, gdzie liczba rozwodów jest najmniejsza i niższa niż średnia dla całej Unii Europejskiej.

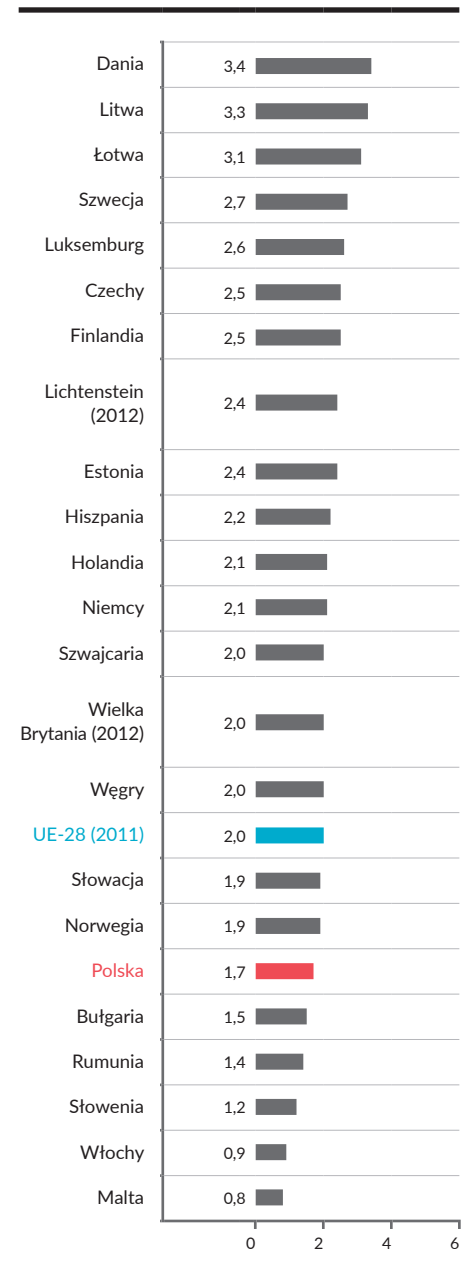
Rozwiedzeni małżonkowie w Polsce przeżyli ze sobą średnio ok. 14 lat. W 2014 r. średni wiek mężczyzn w momencie rozwodu to 40 lat. Kobiety były o ok. 2,5 roku młodsze.

W ponad ⅔ przypadków powództwo o rozwód wnosi kobieta. Natomiast orzeczenie rozwodu z winy żony następuje w niewiele ponad 3% przypadków (wina męża orzekana jest w 20% rozwodów), ale przeważnie – ponad 70% rozwodów – sąd nie orzeka winy. Najczęściej jako przyczynę rozwodu małżonkowie deklarują niezgodność charakterów (42% wszystkich rozwodów), kolejne przyczyny to zdrada (21%) oraz alkoholizm (17%).

Długość postępowania sądowego jest zależna od tego, czy sąd orzeka o winie jednego małżonka, obydwójga małżonków, czy też rozwód odbywa się bez orzeczenia o winie. W pierwszej sytuacji największej spraw rozwodowych trwało 7–11 miesięcy. W drugiej sytuacji (wina obydwójga małżonków) postępowania trwały najczęściej rok, choć aż w ponad 16% przypadków ciągnęły się ponad 2 lata. W przypadku braku orzeczenia o winie od wniesienia powództwa do prawomocnego wyroku upływało najczęściej 1–3 miesięcy.

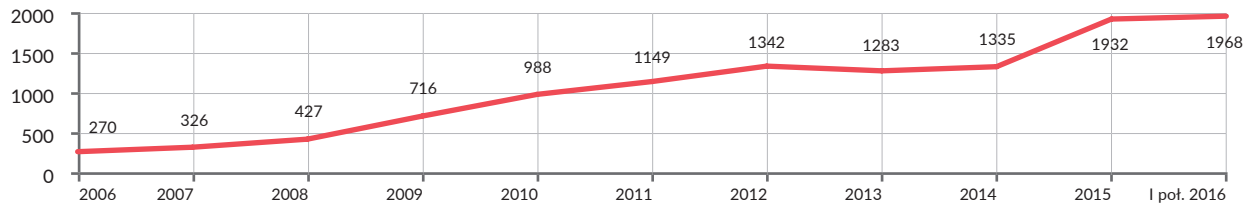
Rozwód jest bolesnym doświadczeniem dla dzieci rozwodzącej się pary, które może być spotęgowane, jeśli rozwodzący rodzice nie dochodzą do porozumienia w sprawie opieki (Izdebska, 2008). Ustawodawca przewidział w nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego w 2009 r. możliwość kierowania przez sędziów spraw do mediacji, w celu ugodowego rozwiązania kwestii spornych, dotyczących zaspokojenia potrzeb rodziny, alimentów, sposobu sprawowania władzy rodzicielskiej i kontaktów z dziećmi (art. 445 § 2 kpc). Odsetek spraw kierowanych do mediacji pozostaje jednak bardzo niski. Z badań przeprowadzonych w 2012 r. w wybranych sądach rejonowych wynika, że sądy kierowały do mediacji zaledwie 1–2% spraw rozwodowych (Umińska-Krygier, 2013). Także dane z Ministerstwa Sprawiedliwości potwierdzają, że liczba mediacji rodzinnych, choć rosnąca w ostatnich latach, pozostaje w Polsce instrumentem nadal stosunkowo rzadko wykorzystywanym.

Wykres 14. Liczba rozwodów na 1000 ludności w roku 2014 w wybranych krajach Unii Europejskiej.

Źródło: Eurostat.

Wykres 15. Postępowania w sprawach rodzinnych w sądach powszechnych zakończone w wyniku postępowania mediacyjnego w latach 2006 – I półrocze 2016

Źródło: Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości.

Alimenty

W 2015 r. sądy okręgowe wydały 34,4 tys. prawomocnych orzeczeń w sprawach o alimenty orzeczone w sprawach o rozwód, w tym 32,7 tys. spraw dotyczyło dzieci. Średnia wysokość alimentów zasądzonych na dziecko w 2015 r. wyniosła 736,3 zł.

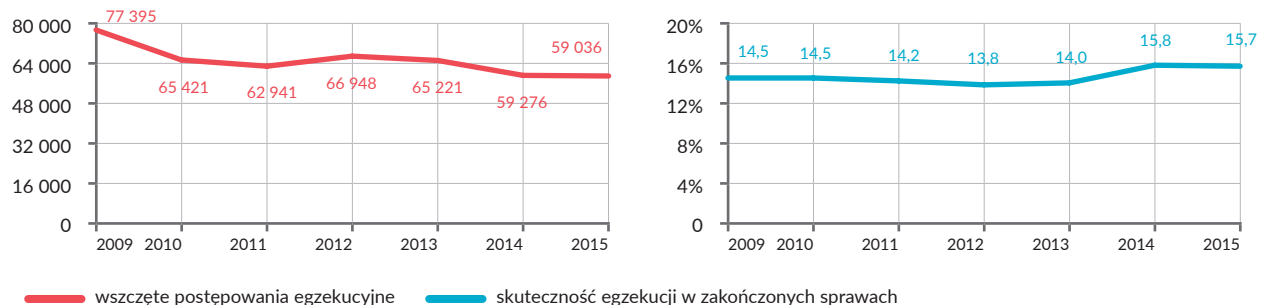
Tabela 4. Prawomocne orzeczenia w sprawach o alimenty (orzeczone w sprawach o rozwód w sądach okręgowych) w 2015 r.

Rodzaje spraw o alimenty		Ogółem	Liczby spraw, w których roszczenia w zakresie alimentów				Wysokość zasądzonych alimentów (ogólna kwota w zł)	Średnia wysokość zasądzonych alimentów w sprawie (kwota w zł)
			uwzględniono w całości, w części		zawarto ugodę			
			o zasądzenie pierwszy raz	o zmianę wysokości	o zasądzenie pierwszy raz	o zmianę wysokości		
Razem		34 448	29 611	4 083	638	87	25 870 582	751,0
Zasądzone na rzecz	dzieci (w tym małoletnich)	32 744	28 052	3 959	621	83	24 110 143	736,3
	małżonków	1 183	1 099	76	8	-	924 398	781,4
	małżonków i ich dzieci	521	460	48	9	4	836 041	1 604,7

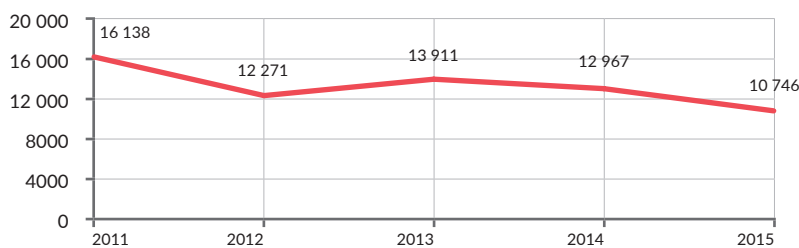
Źródło: Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości.

Stopniowo maleje liczba spraw o egzekucję świadczeń alimentacyjnych, przy jednoczesnym wciąż niskim stopniu skuteczności egzekucji.

W 2015 r. sądy skazały 10 746 osób za niepłacenie alimentów (z art. 209 kk). W ostatnich latach liczba skazanych za uporczywe niepłacenie alimentów maleje (wyk. 17). Należy również zauważyć, że określenie zawarte w art. 209 kk mówiące o *uporczywym* uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego jest na tyle nieprecyzyjne, iż wystarczy nieregularne wpłacanie niewielkich sum, by sądy uznały, że przesłanka *uporczywości* nie jest spełniona.

Wykres 16. Liczba spraw egzekucyjnych dla spraw o egzekucję w sprawach alimentacyjnych w latach 2009–2015

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości.

Wykres 17. Prawomocnie skazani dorośli z art. 209 kk w latach 2011–2015

Źródło: Ministerstwo sprawiedliwości, Departament Strategii i Funduszy Europejskich (2016)

Jednocześnie z informacji Krajowego Rejestru Długów (2016)³ z 22 grudnia 2016 r. wynika, że widnieje w nim ponad 312 tysięcy rodziców uchylających się od płacenia alimentów. Ich łączny dług wynosi ponad 10,5 miliarda złotych. Są to jednak dane niepełne, gdyż do rejestru wpisywani są w dużej mierze jedynie dłużnicy alimentacyjni, za których gminy płacą tzw. świadczenie alimentacyjne. Świadczenie to przysługuje jednak tylko dzieciom, w których rodzinach dochód na osobę jest dość niski – nie przekracza 725 zł.

Ministerstwo Sprawiedliwości twierdzi, że około 80% rodziców, którzy mają zasądzone alimenty, uchyla się od ich płacenia, w 96% są to ojcowie.

Informacje o świadczeniach z Funduszu Alimentacyjnego przyznawanych w sytuacji nieskuteczności egzekucji alimentów przy jednoczesnej złej sytuacji materialnej rodziny przedstawione są w tym raporcie w rozdziale *Ubóstwo dzieci w Polsce*.

”

W ciągu jednej sekundy zmieniło się całe moje życie, wszystko się wali. Wczoraj usłyszałam, jak mama mówi do taty, że chce rozwodu. Nie spałam całą noc. Niby od dawna o tym marzyłam, żeby nie słyszeć ich kłótni, żeby w domu był spokój i nawet raz wykrzyczałam im, żeby w końcu się rozeszli, bo mam tego wszystkiego dość. I oni teraz się rozstają. Boję się tego i martwię się, że to przeze mnie.

*Dziewczyna, 11 lat
Z telefonów i maili do Telefonu
Zaufania dla Dzieci i Młodzieży
116 111*

3 Od 1 lipca 2015 r., czyli od wejścia w życie nowelizacji Kodeksu karnego, gminy są zobligowane do przekazywania danych o zobowiązaniach alimentacyjnych do wszystkich biur informacji gospodarczej.

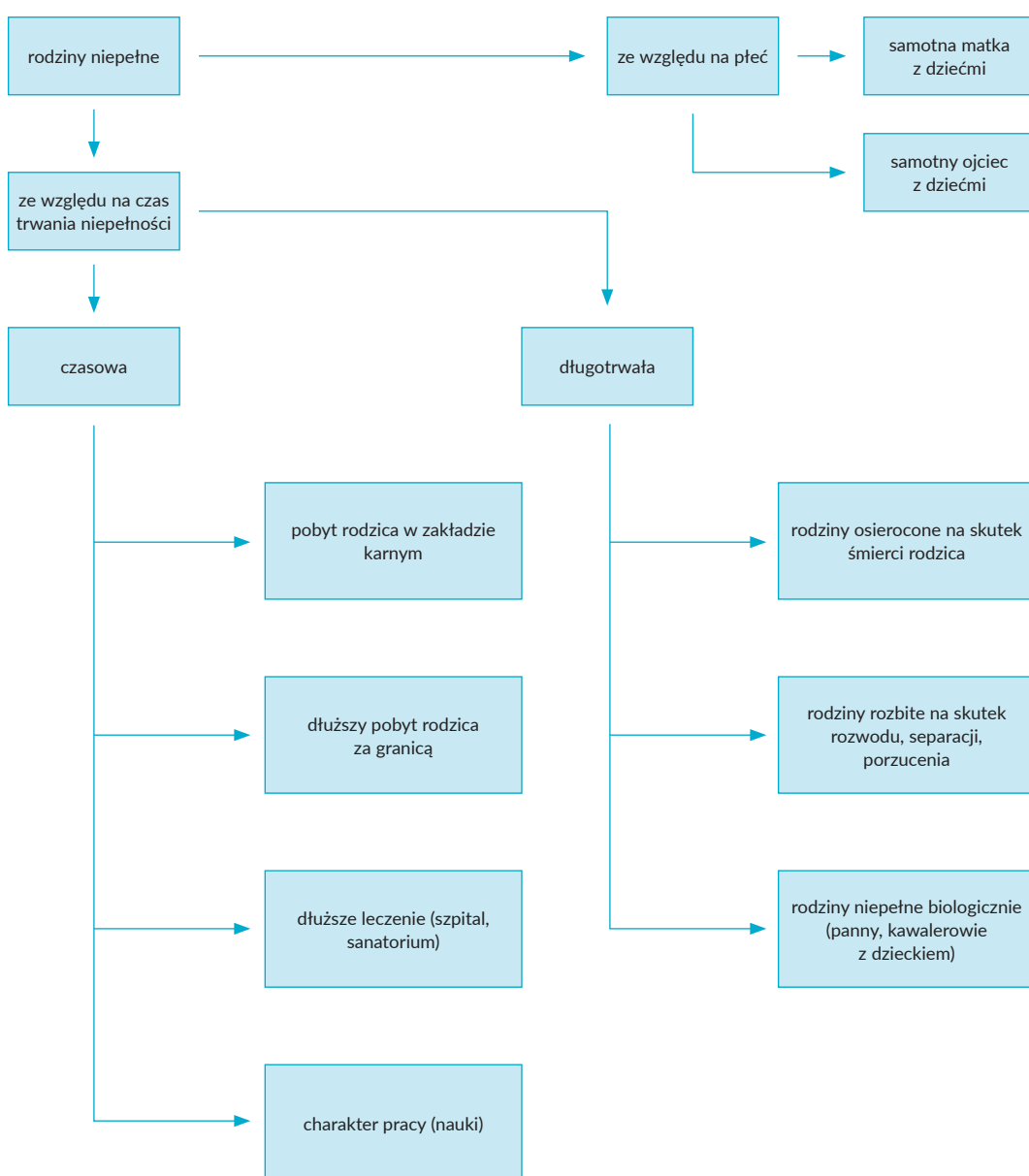

Wybrane typy rodzin

Rodziny niepełne

Można wyróżnić kilka typów rodzin niepełnych, przyjmując za kryterium płeć rodzica, okres rozłąki czy też jej przyczynę, co obrazuje poniższy schemat.

Schemat 1. Typologia niepełnego rodzicielstwa z uwzględnieniem przyczyn, czasu nieobecności rodzica oraz płci głowy gospodarstwa domowego

Niezależnie jednak od typu rodziny niepełnej, na sytuację dziecka w takiej rodzinie mogą rzutować podobne trudności: psychologiczne, ekonomiczne, społeczne i logistyczne.

Jak pokazują opinie praktyków (Wildner, Wojtasik, 2011) pracujących z dziećmi, obecność obojga rodziców jest niezbędna do prawidłowego rozwoju poznawczego i społecznego dziecka. Dzieci wychowane w rodzinach niepełnych tracą wzorzec osobowy mężczyzny (większość rodzin niepełnych w Polsce to samotne matki z dziećmi). To z kolei może przekładać się na zniekształcenie możliwości wchodzenia w prawidłowe relacje z partnerem w dorosłym życiu oraz budowanie prawidłowych relacji z własnym dzieckiem.

Dzieci z rodzin niepełnych przejawiają potrzebę kontaktu i więzi emocjonalnej z obojgiem rodziców oraz odczuwają tęsknotę za „utraconym” rodzicem.

Dodatkowo w przypadku rodzin, które zostały rozbite w konsekwencji rozwodu lub separacji, szczególnie trudnym momentem jest kryzys w rodzinie i rozejście się rodziców.

Ponadto gdy wychowanie i utrzymanie dziecka spada na jedną osobę, obciążenie obowiązkami może spowodować mniejszą dostępność czasową i emocjonalną rodzica dla dziecka. Może też wiązać się z trudnościami finansowanymi.

Polacy w większości nie widzą jednak nic złego w wychowaniu dziecka przez samotnego rodzica. Taką opinię wyraziło 57% dorosłych Polaków uczestniczących w Polskim Generalnym Sondażu Społecznym. Jest to jeden z najwyższych wyników wśród krajów europejskich uczestniczących w badaniu. Tak wysokie przyzwolenie może wynikać zarówno z przemian kulturowych i liberalizacji poglądów, zwłaszcza wśród osób młodszych, jak i rozpowszechnienia doświadczenia samotnego rodzicielstwa. Inną przyczyną może być „brak kojarzenia niepełności rodziny z zachowaniami uznawanymi za wykraczające poza przyjęty zestaw norm społecznych (np. niepełność rodziny jako zjawisko przypisane *underclass* i kojarzone z zasiłkobiorcami pomocy społecznej; Raćław, Twarkowska, 2013).

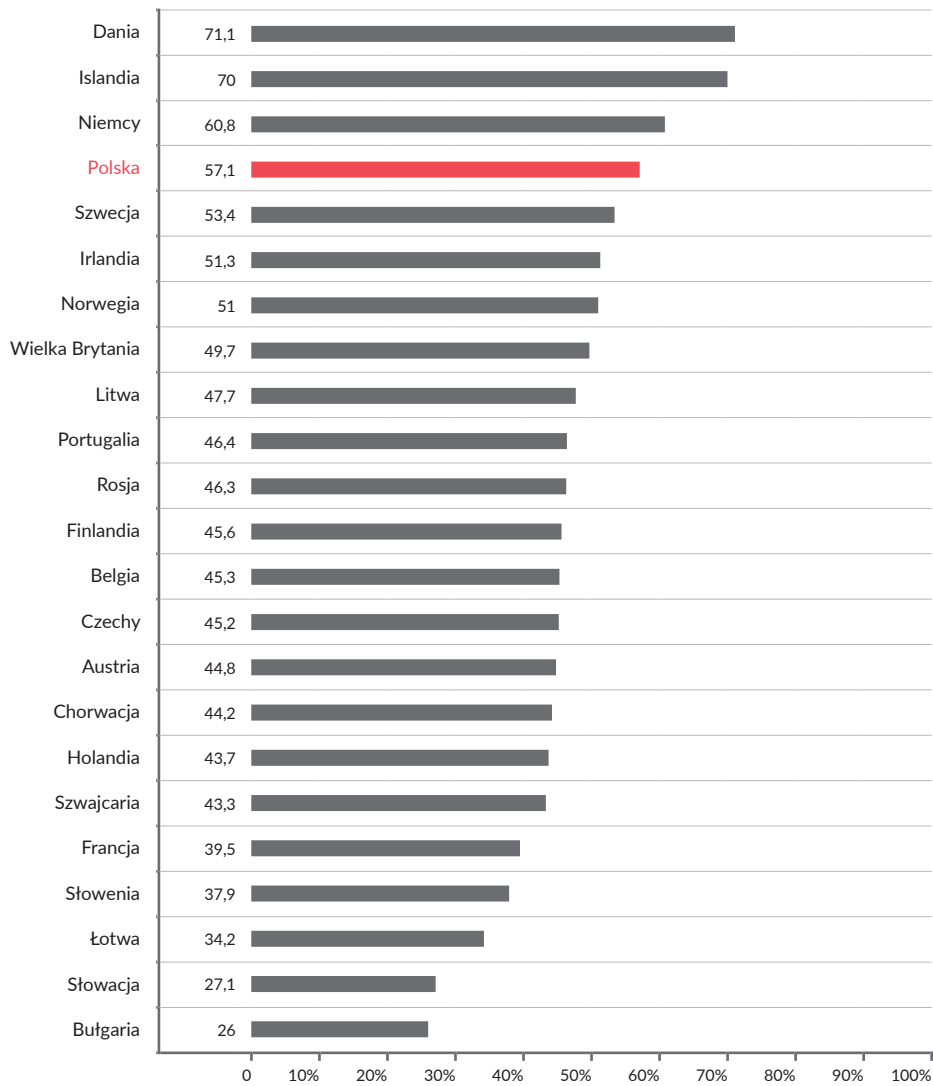
”

Od kilku lat moja mama wyjeżdża do pracy do Szwecji. Zwykle jechała na 3-4 miesiące, a resztę roku spędzała w domu. Byliśmy wtedy z tatą sami, tęskniliśmy, no ale jakoś dawaliśmy radę. Ale teraz tata stracił pracę i nie może znaleźć nowej. Wczoraj rodzice powiedzieli mi, że jadą razem do Szwecji, a ja na razie zostaje z babcią, bo mam szkołę i w ogóle. Jak oni mogą mnie tak zostawić?

Chłopak, 13 lat

*Z telefonów i maili do Telefonu
Zaufania dla Dzieci i Młodzieży
116 111*

Wykres 18. Odsetek badanych, którzy zgadzają się ze stwierdzeniem: „Samotny rodzic może wychować dziecko tak samo dobrze jak oboje rodziców”

Źródło: *International Social Survey Programme (2012)*.

Rodziny rozłączone z powodu migracji rodziców

Migracje zagraniczne nie są w naszym kraju zjawiskiem nowym, lecz w ostatnich latach, zwłaszcza po wejściu Polski do Unii Europejskiej, mamy do czynienia ze znacznym wzrostem wyjazdów zagranicznych, przede wszystkim w celach zarobkowych. Z szacunków GUS (2016a) wynika, że w 2015 r. poza granicami naszego kraju przebywało czasowo około 2,4 mln osób. Dane te dotyczą jedynie osób, które poza granicami Polski przebywały ponad 3 miesiące, nie uwzględniają więc tzw. pracowników sezonowych wyjeżdżających na krótsze pobyty. Wśród osób emigrujących na pobyt czasowy 14% stanowią dzieci do lat 19.

Wykres 19. Emigranci przebywający za granicą czasowo powyżej 3 miesięcy w 2011 r. – udział dzieci i młodzieży w ogólnej liczbie emigrantów (wyniki NSP 2011), %

Źródło: GUS (2015b).

Dzieci, które wyjechały z rodzicami lub jednym z nich za granicę, nawet w sytuacji obiektywnej poprawy warunków materialnych, socjalnych czy edukacyjnych, są również narażone na negatywne skutki emigracji. Muszą odnaleźć się w obcej kulturze, zostają pozbawione kontaktów z kolegami oraz rodziną, która pozostała w kraju, często nie znają języka i trudno im nawiązać relacje z rówieśnikami, a do tego zapracowani rodzice poświęcają im zbyt mało czasu. Jednocześnie wyjazd za granicę jest również pewną szansą – dzieci mają m.in. możliwość nauki języka obcego, co może w przyszłości zwiększyć ich szanse na rynku pracy⁴.

Znacznie więcej rodzin wybiera jednak opcję wyjazdu jednego rodzica (rzadziej obydwojga rodziców)

i pozostawienia dzieci w kraju. Z badań przeprowadzonych na zlecenie Rzecznika Praw Dziecka w 2014 r. (Walczak, 2014) wynika, że czasowej rozłąki z przynajmniej jednym z rodziców doświadczyła aż 1/5 badanych uczniów w wieku 10–19 lat. Z tej grupy 68% doświadczyło emigracji ojca, 14,8% – migracji matki, a 17,2% – migracji obydwojga rodziców. Średnia długość wyjazdu ojców była blisko dwukrotnie dłuższa niż matek (7,6 vs 3,9 miesiąca).

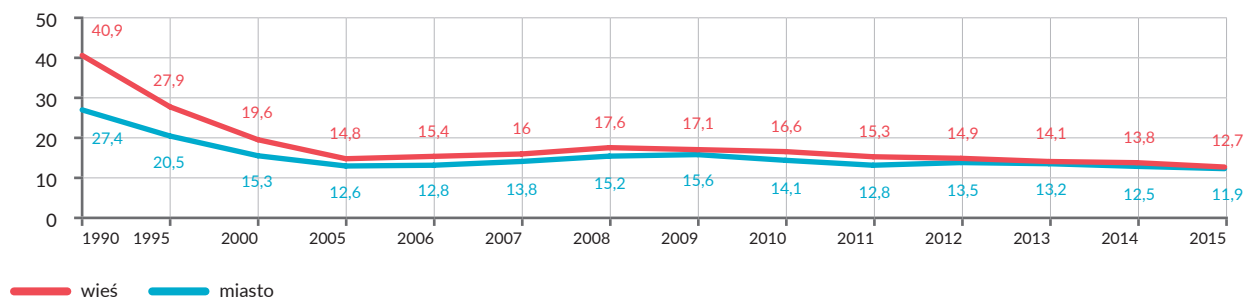
Stwarza to swoistą kategorię rodzin niepełnych, z czasową nieobecnością jednego lub obydwojga rodziców. Z jednej strony warunki bytowe takiej rodziny mogą ulec poprawie. Z drugiej strony wyjazd może jednak wpływać negatywnie na funkcjonowanie dzieci w takich rodzinach i ich poczucie bezpieczeństwa, może przyczyniać się do problemów wychowawczych, często zmienia też relacje między współmałżonkami i osłabia więzi z innymi członkami rodziny (Tarka, 2014).

Nieletni rodzice

Za nieletnich rodziców uznaje się tych, którzy w chwili urodzenia dziecka nie ukończyli 18 r.ż. Od lat 90. XX w. obserwowany jest generalny trend zmniejszania się liczby urodzeń przez bardzo młode matki (z wyjątkiem nieznacznego wzrostu w latach 2008–2010), przy czym spadek ten następował szybciej na wsi niż w mieście. W 2015 r. nieletnie mamy urodziły 2840 dzieci. Problem nieletnich rodziców jest więc dużym wyzwaniem społecznym. Nieletnie rodzicielstwo wiąże się z dodatkowym (oprócz rodzicielskiego) stresem, jaki przeżywają rodzice, związanym m.in. z koniecznością połączenia edukacji z opieką i wychowaniem dziecka, niemożnością samodzielnego utrzymania rodziny i brakiem własnego mieszkania. Nieletni rodzice zazwyczaj są niedojrzali, nieprzygotowani emocjonalnie, społecznie i ekonomicznie do roli rodzica. Z powodu nieposiadania pełni praw obywatelskich i prawnych dziecko nieletnich rodziców otrzymuje wyrokiem sądu opiekuna prawnego (może to być np. rodzic nastoletniej matki), który jest odpowiedzialny prawnie za opiekę i wychowanie dziecka.

4 Więcej na ten temat – zob: Ślusarczyk (2014).

Wykres 20. Urodzenia żywe na 1000 kobiet w wieku 15–18 lat w latach 1990–2015

Źródło: GUS (2016b).

Pary nieheteroseksualne wychowujące dzieci

Trudno jest precyzyjnie określić liczbę dzieci wychowywanych w związkach jedнопłciowych w Polsce. Istnieje kilka istotnych przeszkód w zbieraniu danych. Po pierwsze, informacje o orientacji seksualnej uznawane są za dane wrażliwe, przez co nie zbiera się ich w badaniach powszechnych. Po drugie, brak uregulowań prawnych dla par homoseksualnych (i wychowywanych przez nie dzieci) uniemożliwia oparcie się na ogólnodostępnych danych urzędowych. Ponadto z uwagi na silne uprzedzenia w stosunku do osób o orientacji homoseksualnej, wiele z nich żyje w ukryciu lub ujawnia informację o swojej orientacji tylko osobom najbliższym. Dane szacunkowe mówią, że około 46,5 tysiąca par tej samej płci wychowuje w Polsce dzieci, choć z pewnością szacunki te, z uwagi na wymienione wyżej przeszkody, są zaniżone (Wycisk, 2014). O tego typu związkach mówi się czasem „rodzina z wyboru” (od angielskiego *family of choice*) lub „rodzina tęczowa”, choć w dyskursie publicznym głównego nurtu często, gdy mówi się czy pisze o środowisku LGBT, unika się terminu rodzina, a związki nieheteroseksualne próbują się przedstawić w oderwaniu od rodziny lub ewentualnie jako pretendujące do miana rodziny alternatywnej (Mizelińska, Stasińska, 2014).

Rodziny, w których role rodzicielskie pełnią osoby tej samej płci, mogą się formować na kilka sposobów. Osoby homoseksualne w różnych momentach swojego życia odkrywają/ujawniają swoją tożsamość seksualną, zdarza się, że tworzą one wcześniej związki heteroseksualne, w których mają dzieci. Kiedy wchodzą w związek z partnerem

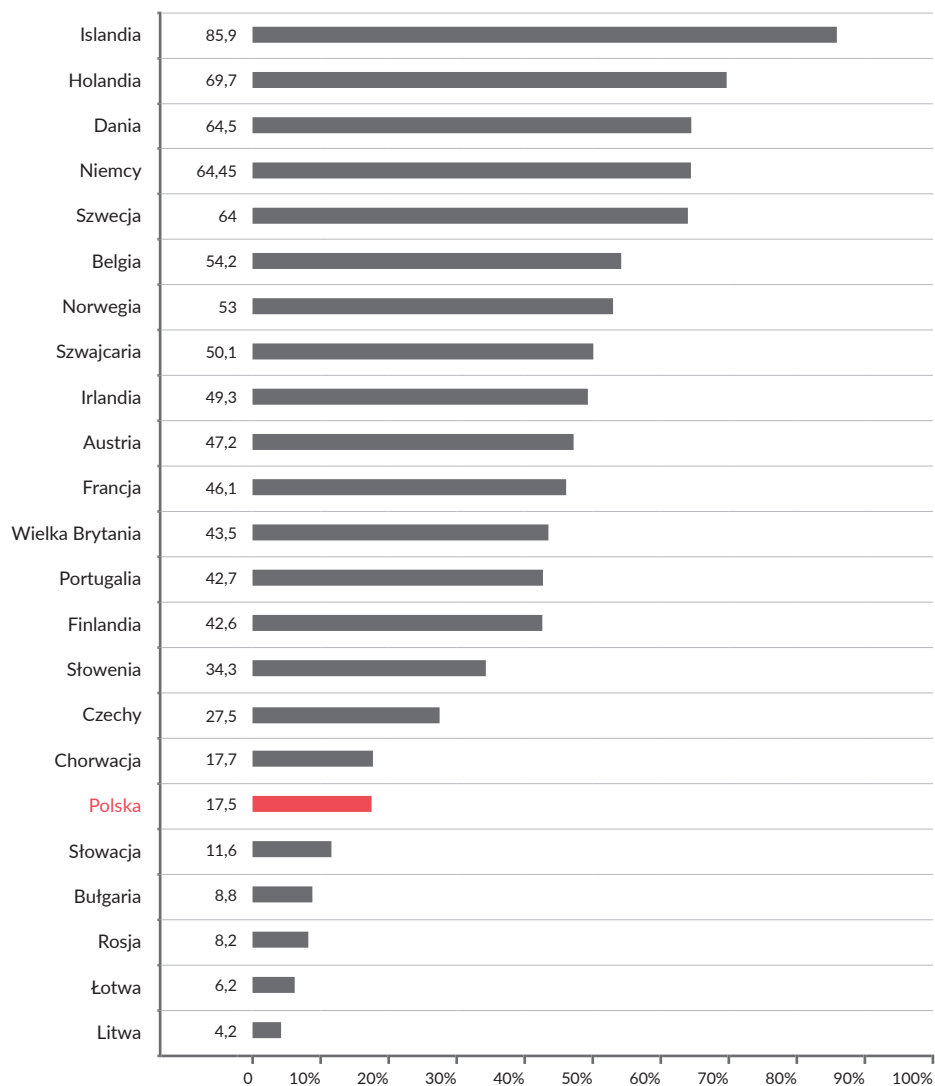
tej samej płci, wychowują je nadal, przy wsparciu nowego partnera. Inne pary decydują się na adopcję, rodzicielstwo zastępcze lub zabieg sztucznego zapłodnienia (w Polsce dwie pierwsze formy nie są dopuszczane przez prawo; Kaim, Gugiewicz, 2007).

Z raportu przygotowanego przez Polską Akademię Nauk (Mizelińska, Abramowicz, Stasińska, 2014) wynika, że w Polsce żyje ok. 2 mln osób homoseksualnych. W badaniach ankietowych prowadzonych przez PAN wśród osób, które przez co najmniej 6 miesięcy pozostawały w związkach nieheteroseksualnych, 9% badanych twierdziło, że ma dzieci, jednak większość z nich urodziła się w poprzednich, heteroseksualnych związkach. Tylko 8% dzieci osób nieheteroseksualnych urodziło się w obecnych związkach homoseksualnych, w znacznej większości tworzonych przez dwie kobiety.

Dzieci z rodzin nieheteroseksualnych są w znacznym stopniu narażone na wykluczenie ze względu na negatywne stereotypy obecne w społeczeństwie i tendencje homofobiczne. Jak pokazują badania CBOS (2013a), tylko około ¼ Polaków uważa pary jedнопłciowe wychowujące wspólnie dziecko za rodzinę, choć należy zauważyć, że w porównaniu z podobnymi badaniami nastąpił znaczący wzrost akceptacji tej formy życia rodzinnego (z 9% w 2006 do 23% w 2013 r.). W porównaniu z innymi krajami europejskimi odsetek osób uznających, że osoby tej samej płci mogą wychować dziecko równie dobrze jak pary heteroseksualne jest niski, 17,5% badanych uznaje, że para kobiet pozostających w związku może wychować dziecko równie dobrze jak para heteroseksualna, a w przypadku

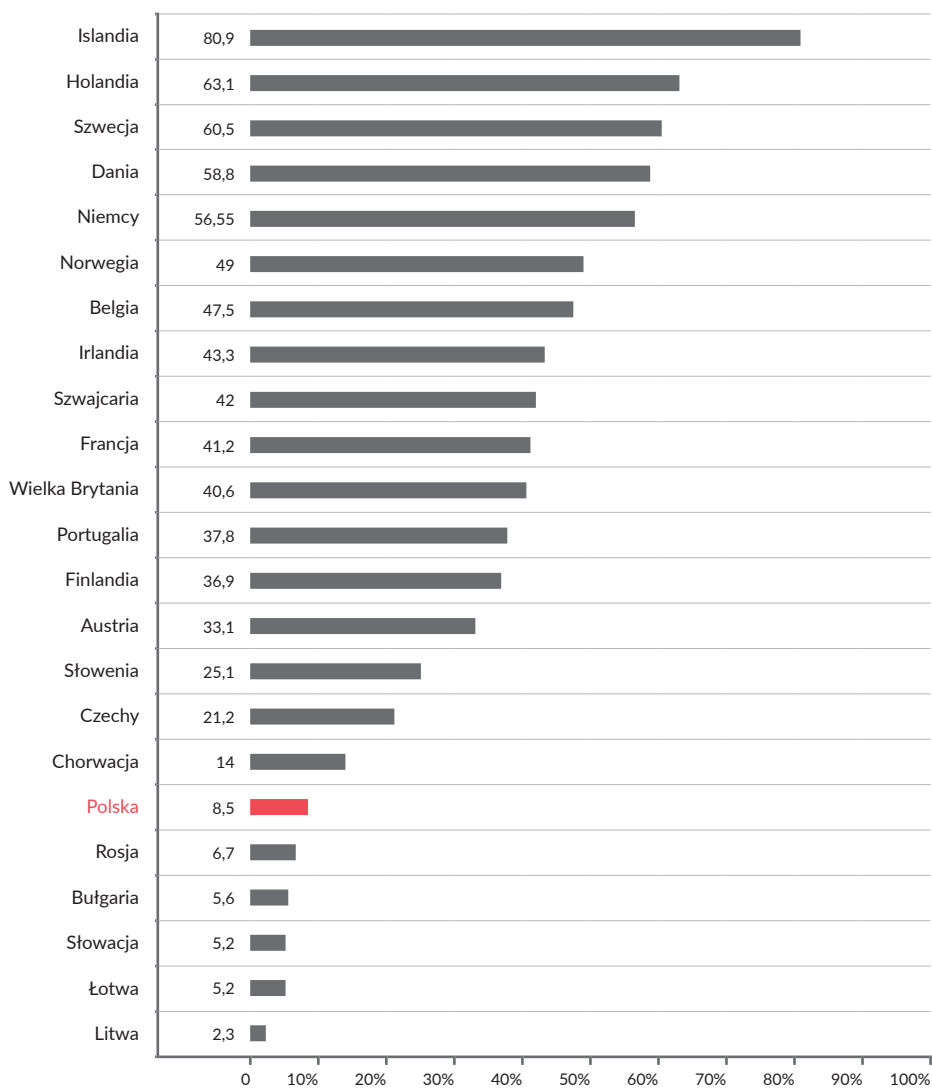
pary mężczyzn wspólnie wychowujących dziecko – zaledwie 8,5% respondentów jest podobnego zdania. Plasuje to Polskę wśród krajów o najniższym stopniu przyzwolenia na wychowywanie dzieci przez pary jedнопłciowe.

Wykres 21. Odsetek badanych, którzy zgadzają się ze stwierdzeniem: „Dwie kobiety będące parą mogą tak samo dobrze wychować dziecko jak para mężczyzny i kobiety”

Źródło: *International Social Survey Programme* (2012).

Wykres 22. Odsetek badanych, którzy zgadzają się ze stwierdzeniem: „Dwóch mężczyzn będących parą może tak samo dobrze wychować dziecko jak para mężczyzny i kobiety”

Źródło: *International Social Survey Programme (2012)*.

Również sytuacja prawna takich rodzin jest skomplikowana. Rodzic niebiologiczny jest w zasadzie osobą obcą dla dziecka w świetle prawa. Nie ma możliwości przysposobienia dziecka przez partnera niebędącego rodzicem biologicznym, co powoduje, że rodzic niebiologiczny nie może podejmować decyzji o istotnych sprawach dziecka, w przypadku śmierci rodzica biologicznego rodzic niebiologiczny nie ma prawa do opieki nad dzieckiem, gdy rodzic niebiologiczny opuści rodzinę nie ma on obowiązku płacenia alimentów itd. Niejasna sytuacja prawna rodzica niebiologicznego utrudnia mu też współpracę ze szkołą czy ochroną zdrowia – nie jest postrzegany jak pełnoprawny opiekun.

„Rodzicielstwo za kratkami”

W Polsce funkcjonują dwa domy dla matki i dziecka przy zakładach karnych – przy Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu oraz Zakładzie Karnym w Krzywańcu. Powstały one z uwagi na szczególną sytuację ciężarnych oraz matek pozbawionych wolności. Placówki te zapewniają ciężarnym, matkom oraz ich dzieciom opiekę medyczną i bardzo dobre warunki bytowe. Ponadto umożliwiają skazanym matkom stałą i bezpośrednią opiekę nad swoimi dziećmi. Jeżeli sąd opiekuńczy wyrazi zgodę, mogą w nich przebywać dzieci do ukończenia 3 r.ż. W 2015 r. w obu domach przebywało łącznie 102 dzieci. W tym czasie na świat przyszło 43 dzieci matek odbywających karę pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym Nr 1 w Grudziądzu. W 2015 r. 42 dzieci opuściło domy matki, z których większość powróciła wraz z matkami do domów rodzinnych.

Tabela 5. Liczba dzieci przebywających wraz z matkami w Domach Matki i Dziecka w Krzywańcu i Grudziądzu w latach 2010–2015.

Prawomocne orzeczenia wobec nieletnich sprawców w roku	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Liczba dzieci przebywających w Domach Matki i Dziecka w ZK w Krzywańcu i Grudziądzu	74	76	85	105	87	102
Liczba dzieci urodzonych w ZK w Grudziądzu	24	24	33	35	32	43
Liczba dzieci, w tym liczba dzieci, które wraz z matkami opuściły DMID	47 dzieci (30 dzieci z matkami)	28 dzieci (24 dzieci z matkami)	35 dzieci (23 dzieci z matkami)	48 dzieci (35 dzieci z matkami)	35 dzieci (29 dzieci z matkami)	42 dzieci (30 dzieci z matkami)

Źródło: Centralny Zarząd Służby Więziennej.

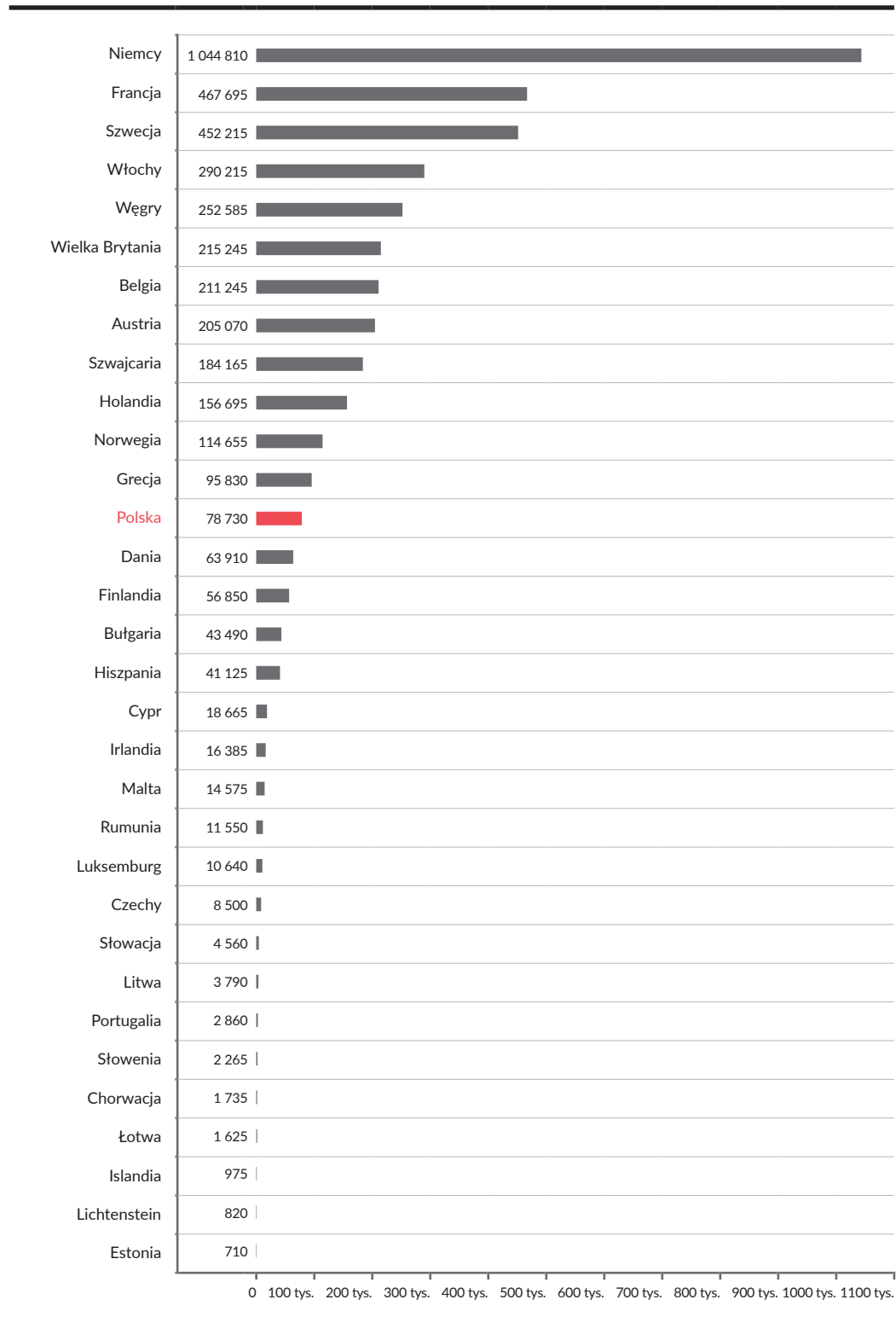
Dzieci w rodzinach uchodźczych

W latach 2008–2015 wnioskami o udzielenie ochrony międzynarodowej w Polsce objętych było ponad 78 tys. cudzoziemców, głównie z Rosji (w tym Czeczenii) – ponad 44,8 tys., Gruzji – ponad 12,4 tys., Ukrainy – ponad 4,1 tys., Armenii – ponad 1,2 tys. i Syrii – blisko 800 osób.

Pod względem liczby wniosków Polska w tym okresie plasowała się na 13 miejscu w krajach Unii Europejskiej i EFTA – Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu.

Wykres 23. Liczba wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej w 2014 r. w krajach UE i EFTA

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat.

Polska na tle innych krajów UE i EFTA charakteryzuje się największym udziałem dzieci wśród osób objętych wnioskiem o ochronę międzynarodową. W latach 2008–2015 dzieci poniżej 14 lat stanowiły ponad 38% wszystkich osób ubiegających się o ochronę na terenie naszego kraju.

Wykres 24. Procentowy udział uchodźców w poszczególnych grupach wiekowych w krajach UE i EFTA w latach 2008–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat.

Również odsetek kobiet objętych wnioskiem o ochronę międzynarodową, wynoszący 47% w latach 2008–2015, klasyfikuje Polskę na pierwszym miejscu spośród krajów UE i EFTA.

W latach 2008–2015 Polska wydawała pozytywną decyzję jedynie w średnio ok. 30% przypadków wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej. Odsetek decyzji pozytywnych wahał się na przestrzeni tych lat, od 65% w roku 2008, spadł znacząco do 12% w 2010 r., następnie rósł aż do roku 2014 (27%), by ponownie spaść w roku 2015 do 18%.

Pod względem wydawania pozytywnych decyzji w sprawie przyznania ochrony międzynarodowej Polska klasyfikowała się w latach 2008–2015 na 20 miejscu spośród krajów UE i EFTA.

Wychowanie i opieka nad dzieckiem

Podział obowiązków domowych

Od lat w Polsce zwiększa się liczba osób, które preferują bardziej egalitarny podział obowiązków domowych. W roku 2013 blisko połowa respondentów opowiadała się za takim modelem rodziny, w którym mężczyzna i kobieta równo dzielą się obowiązkami, przy czym model taki częściej wybierały kobiety niż mężczyźni (50% vs 43%). Jednocześnie preferencje bardziej tradycyjnego podziału ról są nadal znaczące: 23% respondentów (19% kobiet i 26% mężczyzn) wybrało model tradycyjny, gdzie mężczyzna pracuje, a kobieta zajmuje się domem, a 22% nieproporcjonalny żeński, gdzie obydwójce pracują, ale kobieta poświęca zajęciom domowym więcej czasu niż mężczyzna.

Tabela 6. Preferowany model rodziny w latach 1997–2013^a

	Wskazania respondentów według terminów badań, %					
	1997	2000	2004	2006	2012	2013
Partnerski – mąż (partner) i żona (partnerka) mniej więcej tyle samo czasu przeznaczają na pracę zawodową i oboje w równym stopniu zajmują się domem i dziećmi	37	38	47	41	48	46
Tradycyjny – jedynie mąż (partner) pracuje, zarabiając wystarczająco na zaspokojenie potrzeb rodziny, żona (partnerka) zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	38	42	27	32	22	23
Nieproporcjonalny żeński – zarówno mąż (partner), jak i żona (partnerka) pracują zawodowo, mąż (partner) poświęca więcej czasu na pracę zawodową, żona (partnerka) oprócz pracy zawodowej zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	23	19	23	24	27	22
Nieproporcjonalny męski – zarówno mąż (partner), jak i żona (partnerka) pracują zawodowo, żona (partnerka) poświęca więcej czasu na pracę zawodową, mąż (partner) oprócz pracy zawodowej zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	–	–	–	–	–	6
Odwrócony – jedynie żona (partnerka) pracuje, zarabiając wystarczająco na zaspokojenie potrzeb rodziny, mąż (partner) zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	1	0	1	1	1	1
Trudno powiedzieć	1	1	1	2	2	2

a We wcześniejszych badaniach kafeeteria pytania nie uwzględniała modelu nieproporcjonalnego męskiego.

Źródło: CBOS (2013c).

Preferencje co do modelu rodziny nie w pełni znajdują swoje odzwierciedlenie w rzeczywistości. Tylko 27% związków opiera się na partnerskim podziale obowiązków. Model partnerski częściej realizują osoby młodsze, mieszkające w mieście, zwłaszcza w dużych aglomeracjach, z wyższym wykształcenia, charakteryzujące się dobrą sytuacją finansową i nieposiadające dzieci.

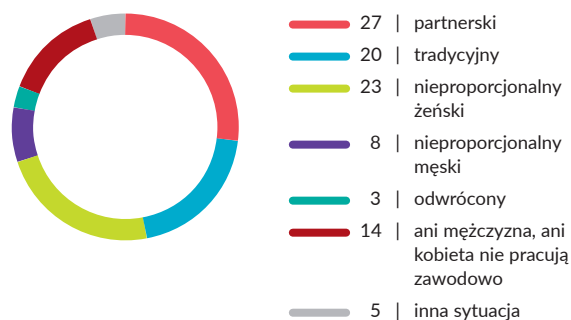
Zmienia się też podział ról, jeśli chodzi o opiekę nad dziećmi. Niektórzy badacze właśnie w sferze rodzicielstwa, a ściślej ojcostwa, upatrują największych przemian w obowiązkach domowych w ostatnich latach.

Jeszcze nigdy nie istniały tak duże społeczne wymagania względem ojców, dotyczące ich stopnia zaangażowania się oraz zbliżenia do własnych dzieci [...] Nowy ojciec nie tylko powinien zapewnić byt rodzinie (lub ewentualnie przyczynić się do tego na równi z partnerką), ale także powinien znaleźć czas i dla dziecka, i dla jego matki, i dla własnej pracy zawodowej. Upodabnia to jego sytuację do tej, w jakiej znalazły się kobiety w końcu XIX wieku, gdy masowo weszły na rynek pracy i zaczęto od nich powszechnie oczekiwać sprawnego łączenia pracy [...] z byciem gospodynią domową i „dobrą matką”.

(Sikorska, 2009)

Sami ojcowie pytani o to, jak powinno wyglądać ich zaangażowanie w życie rodzinne, w większości postrzegają się do wykonywania przeważającej części zadań związanych z opieką nad dzieckiem, choć jak wynika z wykresu 25 deklaracje we wszystkich przypadkach wyprzedzają rzeczywistość.

Wykres 25. Realizowany model rodziny w Polsce w 2013 r., %

Źródło: CBOS (2013c).

”

Odkąd pojawił się nasz drugi synek, który teraz ma 15 miesięcy nasze życie biegnie w jeszcze większym tempie. Pracuję na pół etatu, czasem rano, a czasem po południu. W tym czasie synkiem zajmuje się babcia. Jest mi coraz trudniej opłacać obowiązki w pracy, w domu i te wszystkie sprawy rodzinne, które są na mojej głowie. Często wybucham, chociaż przewinienie dziecka nie jest duże. Później jest mi z tym okropnie i mam olbrzymie poczucie winy, że zawiodłam.

Z poradni online dla rodziców

Tabela 7. Podział zadań w opiece nad dzieckiem^a

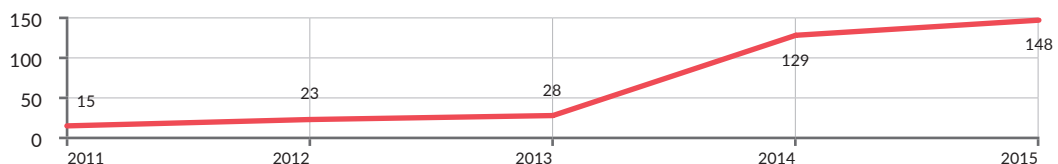
Czynność związane z opieką nad dzieckiem		Głównie matka dziecka, %	Głównie ojciec dziecka, %	Matka i ojciec dziecka w podobnym stopniu, %	Nie wiem / nie dotyczy, %
Zabawa z dzieckiem	powinien	1	2	96	0
	zajmuje się	8	5	86	1
Pomoc w nauce	powinien	8	2	89	1
	zajmuje się	15	5	67	22
Kontakty z wychowawcami/ nauczycielami	powinien	15	2	83	0
	zajmuje się	26	5	58	10
Wizyta u lekarza, opieka nad chorym dzieckiem	powinien	16	1	82	1
	zajmuje się	29	2	68	0
Uprawianie sportów	powinien	0	21	78	1
	zajmuje się	3	31	59	6
Pielęgnacja niemowlęcia	powinien	26	2	72	0
	zajmuje się	39	3	53	5
Przygotowywanie posiłków dziecku	powinien	34	2	63	1
	zajmuje się	40	4	55	0

a Pytania brzmiały: Kto z rodziców, według Pana, powinien zajmować się następującymi czynnościami związanymi z opieką nad dzieckiem? oraz Kto z rodziców zajmował lub zajmuje się następującymi czynnościami związanymi z opieką nad Pana dzieckiem/dziećmi?

Źródło: Włodarczyk (2014).

Ogólnie jednak ojcowie twierdzą, że powinni się angażować w opiekę nad dzieckiem na wszystkich etapach jego życia (średnia powyżej 90% wskazań), oprócz pierwszego roku życia dziecka – w tym okresie za równym zaangażowaniem obojga rodziców jest 65% respondentów. Choć i w tym wymiarze zachodzą w ostatnich latach zmiany, o czym może świadczyć m.in. liczba ojców korzystających z dwutygodniowego urlopu ojcowskiego po narodzinach dziecka.

Wykres 26. Liczba ojców korzystających z urlopu ojcowskiego w latach 2011–2015 (w tys.)

Źródło: ZUS, Wyborcza.pl (2015).

O ile rośnie znacząco liczba ojców korzystających z krótkich urlopów, o tyle liczba ojców wykorzystujących dodatkowy urlop rodzicielski jest bardzo niska w stosunku do matek korzystających z tego uprawnienia. W 2015 r. z urlopu rodzicielskiego skorzystało blisko 323 tys. kobiet, a tylko 4,6 tys. mężczyzn.

Łączenie pracy zawodowej z życiem rodzinnym

Warunki ułatwiające łączenie pracy zawodowej z rolą rodzicielską można podzielić na 3 grupy: warunki instytucjonalne (rozwiązania z zakresu polityki prorodzinnej), warunki strukturalne (cechy rynku pracy – dostępność zatrudnienia, utrzymania pracy, elastycznych form pracy itd.) oraz kulturowe (postrzeganie ról kobiet i mężczyzn). Analizy pokazują, że Polska pod względem ułatwiania godzenia ról zawodowych i rodzicielskich przez lata była w tyle za wieloma krajami europejskimi.

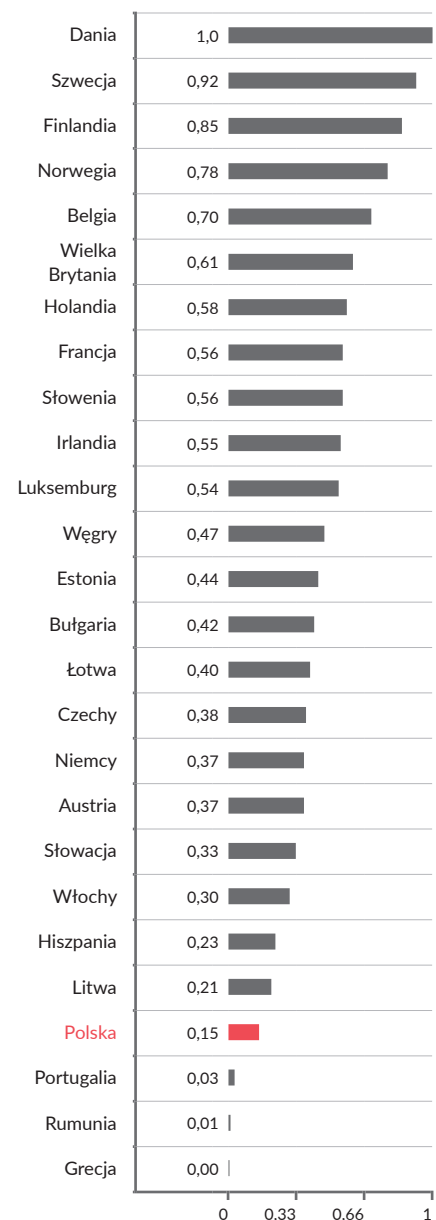
Należy zauważyć, że analiza została przeprowadzona przed tym, jak wprowadzono w naszym kraju kilka zmian w dziedzinie polityki rodzinnej, m.in. wydłużenie urlopów macierzyńskich, wprowadzenie urlopów ojcowskich, rodzicielskich, program 500 plus.

Z analiz OECD prowadzonych w 2016 r. wynika jednak, że nadal pod względem odsetka osób pracujących dłużej niż 50 h w tygodniu (7,2% pracowników) Polska zajmuje 22 miejsce spośród badanych 38 krajów⁵, natomiast pod względem ilości czasu dziennie niespełdanego w pracy (wskaźnik dla Polski=14,4 h) zajmujemy 30 miejsce (OECD). Prawie wszyscy ojcowie, którzy są w wieku tworzenia i rozwoju rodziny (20–39 lat), pracują ponad 40 godzin tygodniowo, czyli dłużej niż wynika to z kodeksu pracy. Tak intensywnie angażuje się też w pracę ponad połowa matek, gdy dziecko nie ukończyło pierwszego roku życia.

Jedynie około 5% kobiet z małym dzieckiem, które wróciły do pracy, korzysta ze skróconego czasu pracy. Gdy dziecko jest w wieku 1–3 lata, ponad 40 godzin tygodniowo pracuje już prawie 90% matek.

W 2010 r. tylko 7% kobiet w wieku 25–49 lat pracowało w niepełnym wymiarze i głównym powodem takiego

Wykres 27. Współczynnik łatwości godzenia ról zawodowych i rodzinnych w wybranych krajach europejskich w latach 2005–2008^a

a Im niższa wartość współczynnika, tym trudniej godzić obie role.

Źródło: Matusiak, Węziak-Białowolska (2013), za: Kotowska (2014).

5 1 miejsce – Rosja: 0,2% pracowników, 2 miejsce – Holandia: 0,4% pracowników, 3 miejsce – Szwecja: 1,1% pracowników.

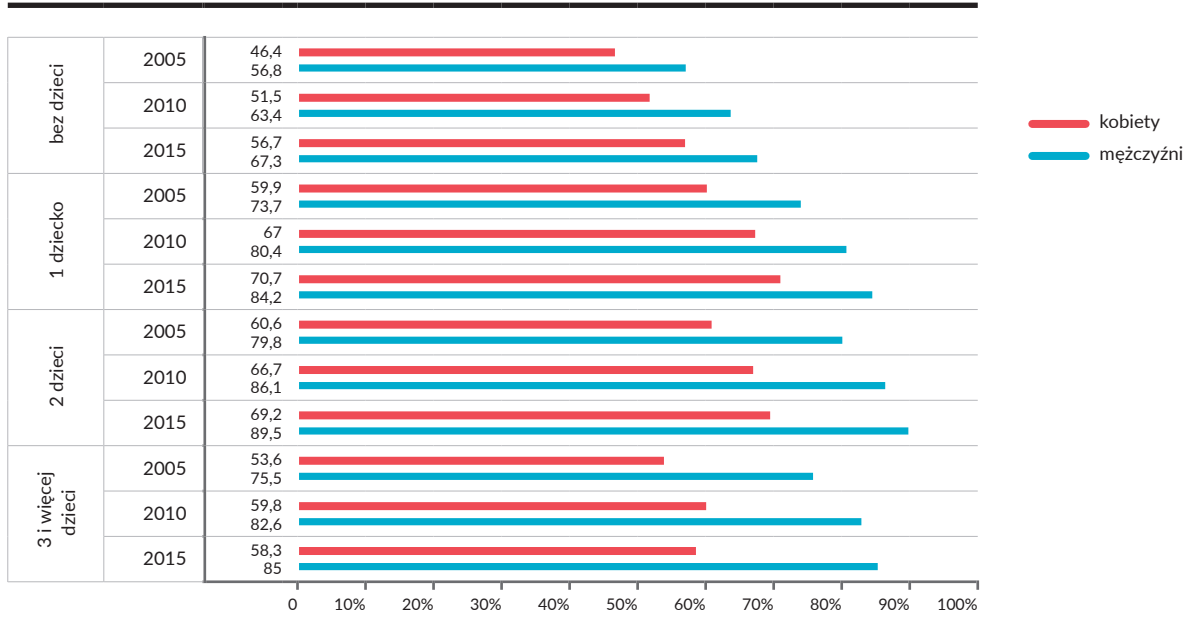
czasu pracy obok obowiązków opiekuńczych była niemożność znalezienia zatrudnienia na pełen etat.

Także inne wskaźniki elastycznego czasu pracy są w Polsce niskie. Możliwość zmiany godziny rozpoczęcia lub kończenia pracy ze względów rodzinnych deklaruje tylko 21% Polaków, którzy twierdzą, że zasadniczo mają taką możliwość, co daje nam 26 miejsce na 30 badanych krajów (dane Eurostat za 2010 r.). Większość pracujących Polek w wieku 25–49 lat musi przychodzić do pracy we wszystkie dni, a tylko 13% korzysta z telepracy (Kancelaria Prezydenta RP, 2013).

Duży zasięg pracy ponadwymiarowej oraz sztywny sposób organizowania czasu i miejsca pracy są dla wielu kobiet barierami przy decydowaniu się na dzieci. Mało elastyczna organizacja pracy utrudnia też ojcom zaangażowanie się w opiekę nad dziećmi, nawiązanie z nimi głębszej relacji, a także pomoc partnerce w zajęciach domowych.

Również wysokie różnice wskaźników zatrudnienia matek i ojców wskazują na trudność w godzeniu życia zawodowego z obowiązkami domowymi i nierówny podział tych zadań. Im więcej dzieci w rodzinie, tym częściej to matka rezygnuje z pracy, by opiekować się dziećmi.

Wykres 28. Wskaźniki zatrudnienia kobiet i mężczyzn w zależności od liczby dzieci w latach 2005–2015

Źródło: Eurostat.

Różnica między zatrudnieniem matek i ojców jest największa w przypadku wychowywania dzieci poniżej 6 r.ż. Może się to wiązać z dostępnością opieki nad małymi dziećmi.

Dostępność miejsc opieki i wczesnej edukacji dla dzieci do lat 3

Na koniec 2015 r. instytucje opieki i wczesnej edukacji dla dzieci do lat 3 – żłobki, kluby dziecięce oraz dzienni opiekunowie – funkcjonowały w 638 gminach, czyli w 26% wszystkich gmin w Polsce, z tego w 189 gminach wiejskich, tj. 12% wszystkich gmin wiejskich. Łącznie funkcjonowało 2990 tych instytucji (z czego 377 na terenach wiejskich), z tego 1967 żłobków, 453 kluby dziecięce i 570 dziennych opiekunów. W 2015 r. instytucje opieki – żłobki, kluby dziecięce i dzienni opiekunowie oferowały łącznie ok. 84 tys. miejsc, w tym ok. 6,4 tys. miejsc na terenach wiejskich.

Tabela 8. Liczba instytucji i liczba miejsc opieki nad dziećmi do lat 3 w tych instytucjach w latach 2011–2015^a

Rok	Liczba instytucji				Liczba miejsc opieki			
	ogółem	żłobki	kluby dziecięce	dzienni opiekunowie	ogółem	żłobki	kluby dziecięce	dzienni opiekunowie
2011	571	523	48	0	32 053	31 844	209	0
2012	926	791	105	30	39 967	39 236	652	79
2013	1 511	1 243	212	56	56 042	53 032	2 890	120
2014	2 493	1 667	384	442	71 386	65 081	5 764	541
2015	2 990	1 967	453	570	83 960	75 756	7 389	815

a Sprawozdania z lat 2011 i 2012 nie ujmują liczby miejsc w podmiotach niepublicznych.

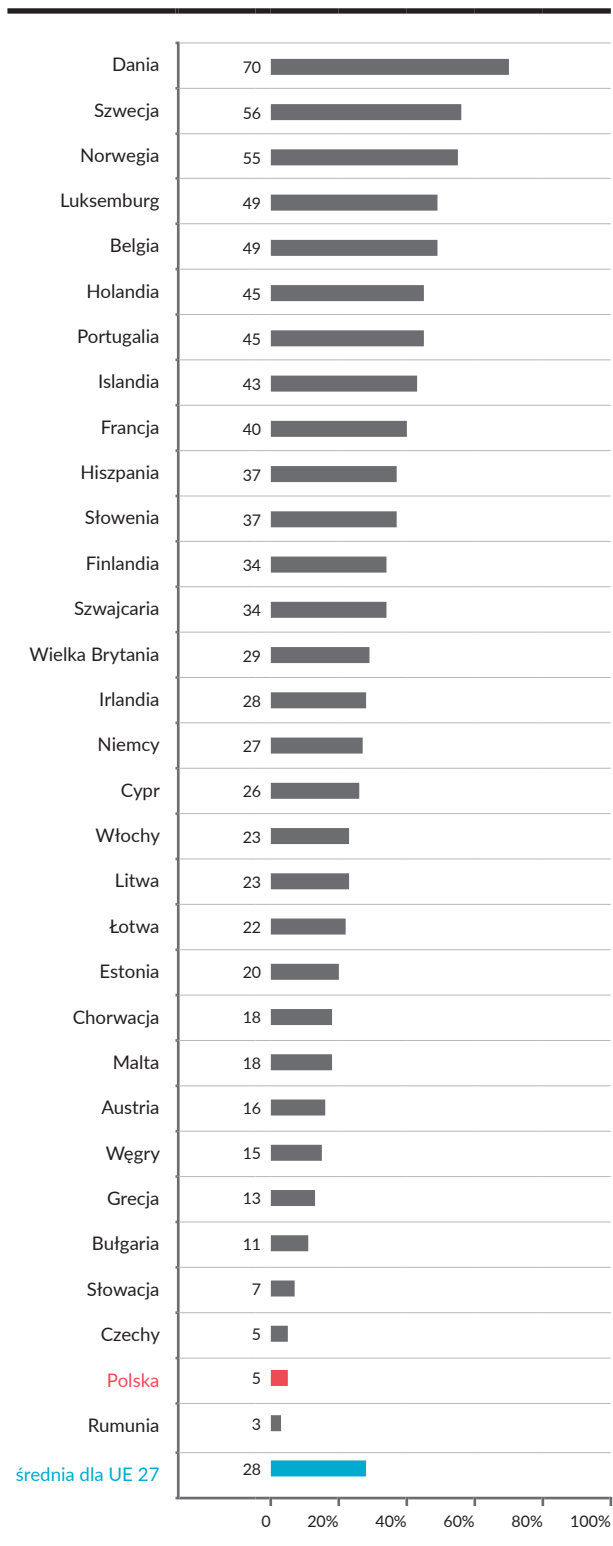
Źródło: Sprawozdanie Rady Ministrów z realizacji ustawy z dn. 4.02.2011 r. o opiece nad dziećmi do lat 3 w 2015 r.

W ciągu ostatnich 5 lat liczba miejsc w instytucjach opieki i wczesnej edukacji dla dzieci do lat 3 wzrosła ponad 2,5-krotnie. W skali całego kraju jednak tylko co 13 dziecko w tej grupie wiekowej może zostać objęte taką opieką, a są województwa, gdzie jedno miejsce przypada nawet na 21 dzieci.

Mimo że rośnie oferta miejsc opieki nad dziećmi do lat 3, to na tle innych krajów Polska zajmuje jedno z ostatnich miejsc pod względem dostępności miejsc.

Wykres 29. Odsetek dzieci do lat 3 objętych opieką w instytucjach opieki nad dziećmi do lat 3 w 2014 r.

Źródło: Eurostat.

Zakończenie

Mimo zmieniającej się struktury rodziny i przeobrażeń relacji wewnątrzrodziny rodzina zajmuje od lat niezmiennie pierwsze miejsce wśród wartości, które Polacy cenią najwyżej. W badaniach ankietowych przeprowadzonych przez CBOS w marcu 2013 r. na rodzinę jako istotną wartość w swoim życiu wskazało ¾ Polaków, dokładnie tyle samo co 5 lat wcześniej. Nadal większość badanych (85%) twierdziła, że człowiekowi do pełni szczęścia potrzebna jest rodzina, choć odsetek ten był niższy o 7% w porównaniu z badaniami z 2008 r. (CBOS, 2013b). Mimo tych zmian system wartości Polaków jest dość stabilny, co potwierdzają też dane z Diagnozy Społecznej 2015, które pokazują, że udane małżeństwo i posiadanie dzieci od lat są w czołówce warunków szczęśliwego życia (Czapiński, Panek, 2015).

Jednocześnie badania wykazują, że Polacy coraz szerzej definiują rodzinę. Rośnie liczba osób, które za rodzinę uznają pary heteroseksualne bez ślubu wychowujące dzieci (z 71% w 2008 do 78% w 2013 r.) czy też bezdzietne (z 26% do 33%). Istotnie wzrosła także liczba respondentów uznających za rodzinę parę homoseksualną wychowującą dziecko/dzieci (z 9% do 23%) oraz tych, którzy rodziną nazywają nieformalny związek osób tej samej płci niewychowujących dzieci (z 6% do 14%; CBOS, 2013b).

Nawet jeśli stopniowo w świadomości Polaków poszerza się jednak rozumienie rodziny jako takiej, to jeśli chodzi o wychowanie dzieci znacząca większość Polaków uznaje, że najlepszym środowiskiem do wychowania dzieci jest małżeństwo kobiety i mężczyzny, ze znacząco mniejszym stopniem akceptacji dla innych form.

E-mail autorki: renata.szredzinska@fdds.pl.

Bibliografia

- Adamski, F. (2002). *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- CBOS (2012). *Potrzeby prokreacyjne oraz preferowany i realizowany model rodziny*, komunikat z badań.
- CBOS (2013a). *Społeczne oceny alternatyw życia małżeńskiego*. Warszawa
- CBOS (2013b). *Rodzina – jej współczesne znaczenie i rozumienie*. Warszawa
- CBOS (2013c). *O roli kobiet w rodzinie*. Warszawa
- Czapiński, J., Panek, T. (red.). (2015). *Diagnoza Społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*. Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.
- GUS (2003). *Gospodarstwa domowe i rodziny*. Pobrane z: www.stat.gov.pl/gus/5840_757_PLK_HTML.htm.
- GUS (2010). *Rocznik Demograficzny 2010*. Pobrane z: www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_rs_rocznik_demograficzny_2010.pdf.
- GUS (2011). *Narodowy Spis Powszechny 2011*.
- GUS (2014). *Gospodarstwa domowe i rodziny. Charakterystyka demograficzna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*.
- GUS (2015a). *Rocznik Demograficzny 2015*. Warszawa: GUS.
- GUS (2015b). *Dzieci w Polsce w 2014 roku. Charakterystyka demograficzna*. Warszawa: GUS.
- GUS (2016a). *Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2004–2015*. Warszawa: GUS.
- GUS (2016b). *Struktura ludności*. Warszawa: GUS.
- Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości. Pobrane z: <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>
- International Social Survey Programme (2012). *Family and Changing Gender Roles IV*.
- Izdebska, A. (2008). Dziecko w konflikcie rodziców. Perspektywa teorii koluzji Jurga Willego. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 7(4), 65–81.
- Izdebska, A., Lewandowska, K. (2012). Czynniki ryzyka krzywdzenia dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 11(2), 116–132.
- Kaim, A., Gugniwicz, A. (2007). *Edukacja bez wykluczenia. ABC wsparcia dla dzieci z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym. Informator dla nauczycieli i nauczycielek*. Gdańsk: Fundacja Przestrzenie Dialogu.
- Kancelaria Prezydenta RP (2013). *Dobry klimat dla rodziny. Program Polityki Rodzinnej Prezydenta RP*. Warszawa: Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.
- Kotowska, I. (2014). *Niska dzietność w kontekście percepcji Polaków. Diagnoza społeczna 2013. Raport tematyczny*. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Centrum Zasobów Ludzkich.
- Krajowy Rejestr Długów (2016). *Z opaską za alimenty – 10,5 miliarda złotych długów*. Pobrane z: <https://krd.pl/Centrum-prasowe/Informacje-prasowe/2016/Z-opaska-za-alimenty---10-5-miliarda-zlotych-dlugow>.
- Matysiak, A. (red.). (2014). *Nowe wzorce formowania i rozwoju rodziny w Polsce. Przyczyny oraz wpływ na zadowolenie z życia*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Matysiak, A., Młynarska, M. (2014). *Urodzenia w kohabitacji – wybór czy konieczność*. W: A. Matysiak (red.), *Nowe wzorce formowania i rozwoju rodziny w Polsce. Przyczyny oraz wpływ na zadowolenie z życia*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar

- Mizielińska, J., Abramowicz, M., Stasińska, A. (2014). *Rodziny z wyboru w Polsce. Życie rodzinne osób nieheteroseksualnych w Polsce*. Warszawa: PAN.
- Mizielińska, J., Stasińska, A. (2014). Prywatne jest polityczne: strategie emancypacyjne rodzin z wyboru w Polsce. Studium wybranych przypadków. *Studia Socjologiczne*, 2014, 4 (215), 111–140.
- OECD Family Database: Family Size and household composition. Pobrane z: http://www.oecd.org/els/family/SF_1_1_Family_size_and_composition.pdf.
- Raław, M., Twarkowska, D. (2013). *Samotne rodzicielstwo. Między diagnozą a działaniem*. Warszawa: Centrum Zasobów Ludzkich.
- Sikorska, M. (2009), *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko – o nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Slany, K. (2008). *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Warszawa: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Mikusińska, A. (wyd.). (2008). *Socjologia. Przewodnik encyklopedyczny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sprawozdanie Rady Ministrów z realizacji ustawy z dn. 4.02.2011 r. o opiece nad dziećmi do lat 3 w 2015 roku.
- Surdej, A. (red.). (2016). *Koszty wychowania dzieci w Polsce*. Warszawa: Centrum im. Adama Smitha.
- Szacka, B. (2008). *Wprowadzenie do socjologii*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Szczyński, J. (1970), *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa: PWN.
- Szlendak, T. (2012). *Socjologia Rodziny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ślusarczyk, M. (2014). Migracje rodziców, migracje dzieci – wyzwania dla instytucji opiekuńczych, pomocowych oraz edukacyjnych. *Zeszyty Pracy Socjalnej*, 19, 75–89.
- Tarka, K. (2014). Sytuacja dziecka w rodzinie migracyjnej. *Studia i Prace Pedagogiczne*, 2014(1), 168–180.
- Uzasadnienie do projektu ustawy o pomocy państwa w wychowaniu dzieci. Rządowe Centrum Legislacyjne. Pobrane z: <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12279566/12326797/12326798/dokument202543.pdf>.
- Umińska-Krygier, E. (2013). Mediacje rodzinne w Polsce – badanie świadomości i potrzeb społeczeństwa oraz praktyki sądowej. *Rodzina i Prawo*, 26–27.
- Walczak, B. (2014) *Dziecko, rodzina i szkoła wobec migracji rodzicielskich: 10 lat po akcesji do Unii Europejskiej*. Warszawa: Pedagogium.
- Związek Dużych Rodzin „Trzy Plus” (2016). *Wielodzietni w Polsce 2016. Raport*. Warszawa: Związek Dużych Rodzin „Trzy Plus”.
- Wildner, E., Wojtasik, M. (2011). Rodzina. W: *Dzieci się liczą*. Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje
- Włodarczyk, J. (2014). Być tatą. Wyniki badania polskich ojców. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 13(3), 94–138.
- Wyborcza.pl (2015). *Ojcowie wzięli się za dzieci*. Pobrane z: http://wyborcza.pl/1,76842,17508522,Ojcowie_wzieli_sie_za_dzieci.html.
- Wycisk, J. (2014). Postawy przyszłych psychologów wobec rodzin nieheteroseksualnych z dziećmi. *Studia Socjologiczne*, 2014, 4 (215), 141–158.

Dzieci w rodzinie

Rodzina jest podstawowym środowiskiem socjalizacji dziecka. Zajmuje też najwyższe miejsce w systemie wartości Polaków. Obraz rodzin w Polsce od wielu lat ulega intensywnym przeobrażeniom. Artykuł stanowi przegląd dostępnych, aktualnych danych nt. zmieniającej się i zróżnicowanej sytuacji rodzin w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem rodzin z dziećmi. Analizie poddano takie aspekty jak m.in. struktura i stabilność rodziny, dzietność, podział obowiązków w rodzinie, godzenie pracy zawodowej z życiem rodzinnym. Omówiono też swoiste problemy wybranych typów rodzin, w tym rodzin niepełnych, rozłączonych emigracją, rodzin tworzonych przez pary nieheteroseksualne wychowujące dzieci, rodzin uchodźczych.

Słowa kluczowe

rodzina, małżeństwa, rozwody, podział obowiązków domowych, rodziny niepełne, rodziny uchodźcze, pary nieheteroseksualne, rodziny wielodzietne

Children in the family

The family is the basic environment for socialization of the child. It also ranks the highest among the values that Polish people cherish the most. The image of families in Poland for many years has been undergoing an intense transformation. The article is a review of the available up-to-date data on changing and varied situations of families in Poland, with a special focus on families with children. Analyzed aspects include among others, structure and stability of the family, fertility, the division of responsibilities in the family, reconciling work and family life. Specific problems of selected types of families have also been discussed, including single parent families, families of migrant parents, families created by a pair of non-heterosexual parents, refugee families.

Keywords

family, marriage, divorce, division of household responsibilities, single-parent families, refugee families, non-heterosexual couples, large families

Cytowanie:

Szredzińska, R. (2017). Dzieci w rodzinie. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16(1).

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe.